

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VE

8/7-8
juli-august
199

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

bijen

Van de redactie

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357
Jaargang 8, nummer 7-8, juli/augustus 1999

Uitgegeven door de Imkersbond ABTB, de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Bond van Bijenhouders Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) en de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN)

Hoofdredacteur mw. M.L. Boerjan

Redactie M.J. van Iersel, A.M. Kuypers, R.H. Molenaar, en M. Schyns, vacature

194

Vaste medewerkers mw. N. de Jong, P. Liefbroer, A. Neve, Chr. Smeekens en K. Zoet.

Redactiesecretaris mw. M.J.E.M. Canters

Postbus 90, 6720 AB Bennekom Telefoon 0317 422422

Telefax 0317 424180 E-mail bijenhuis@tip.nl

Serveraansluiting VBBN zoemlijst: listserv@lifenet.nl

Financiële administratie

Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg, telefoon 013 5836350

Bankrelatie RABO-bank Tilburg,

rekeningnummer 18.52.10.077, ten name van 'Bijen'.

Postbanknummer van de bank 10.88.813

'Bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (de juli- en augustusnummers worden gecombineerd).

Oplage 8.200

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod':

f 20,00 per 20 woorden, elk extra woord f 0,50

Betaling bij opgave.

Alle in 'Bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten

uiterlijk zes weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur

op een diskette insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Bij de voorplaat: Foto genomen in het Bijenmuseum in het themapark 'Land van Weldadigheid te Frederiksoord. Hier wordt de bijenteeltverzameling van Baldi Dekker tentoongesteld. Koninginnenteeltkastje van Graze (Duitsland), bestaande uit een bijenruimte, een voer ruimte waarin het houten voerbakje past. Beide ruimtes apart afgedekt. De bijenruimte dekplank voorzien van celluloid kijkraam en een moerdophoudergat. (Foto Guy Ackermans)

Bij het verschijnen van dit blad zit het grootste deel van het bijenseizoen er alweer op. Velen van ons zal het vergaan zijn zoals Dick Vunderink in de rubriek 'Imkermethoden' beschrijft. Plannen maken en deze veranderen omdat de bijen hun eigen weg gaan. Het wordt nu langzaam duidelijk wat de resultaten zijn van ons imkerswerk. Als we het goed gedaan hebben zijn de jonge moeren allang aan de leg en is er zomerhoning om geslingerd te worden. De bijen hebben de richting van hun ontwikkeling al veranderd van uitbreiding naar voorraadvorming. Ze kijken vooruit naar de winter. Belangrijke aandachtspunten bij het voorbereiden van onze bijen op de winter worden besproken in de rubriek 'Imkerpraktijken'. De imker blijkt eigenlijk niet veel meer te kunnen doen dan tijdig voor voldoende voer te zorgen. In dit nummer is ook de imker met zijn gedachten het bijenseizoen alweer voorbij. Catharine Reker vertelt hoe te handelen bij spuutschade, de Nationale Honingkeuring komt eraan, de Ambrosiushoeve vermeldt zijn Open Dag en de Twentse imkersclub 't Landras' laat u nadenken over de vraag hoe u met uw bijen wilt verdergaan.

Mari van Iersel

Inhoud

Imkeren na oorlog	Ab Kuypers	195
Nieuws van de Ambrosiushoeve	Christ Smeekens	197
Bijenplant in beeld	Arjen Neve	198
Van imker tot imker	Ko Zoet	200
Buckfastteeltstation Marken		202
Imkermethoden	Dick Vunderink	203
Imkerpraktijken: Wintervoorbereiding ..	Mari van Iersel	204
Nationale Honingkeuring op de Ambrosiushoeve		206
Twentse imkersclub 't Landras'	Ab Kuypers	208
Monitoringsonderzoek Amerikaans vuilbroed		210
Meld spuutschade altijd	Catherine Reker	211
1999 - Jaar van de tamme kastanje	Frans Janssen	212
Van heinde en ver	Mari van Iersel	213
Op stap met Piet Kuys	Peter Liefbroer	214
De lezer schrijft		
Ziektebestrijding 1998		216
Poetsgedrag en varroamijt (2)		216
Concurrerende honingbijen		217
Bijenwas-kunst		218
Zonsverduistering		219
Boekbespreking 'Bij hoort erbij'	Ron Molenaar	219
Verenigingsnieuws		
Studiedag Bond van Imkers van de LLTB		220
ZLTO: Van studiedag 1998 naar studiedag 1999		220
ZLTO Studiedag 13 november		221
VBBN Uit de PC van de voorzitter		223
Vertrek Catelijne Rauch		224
Familieberichten		224
Kalender		225
Cursussen		226
Vraag en Aanbod		226
Adressen		227

Imkeren na oorlog

Ab Kuypers

Tijdens zijn uitzending naar Bosnië-Herzegovina kwam Hans van der Burg in contact met de 59-jarige Alojz Vidak, een hobby-imker in Nova Bila, grofweg midden tussen Sarajevo en Banja Luka. Hij wil zijn verhaal wel kwijt. Alojz kijkt vooral naar de toekomst en laat het droevige verleden zo veel mogelijk achter zich.

Opnieuw begonnen

Vóór de oorlog heeft Alojz 100 tot 120 volken, en reist daarmee met zijn speciaal ingerichte vrachtwagen door heel Joegoslavië. Tijdens oorlog is imkeren absoluut niet meer mogelijk. Het is veel te gevaarlijk om te reizen, ook zonder bijen. Vidak heeft zelfs zijn vrachtauto met bijen niet meer kunnen terughalen: die is bij Gradacac, ongeveer 25 km van Brcko, gebleven; leeggestolen en vernield. Ook de kasten thuis zijn door soldaten vernield of gestolen. Na de oorlog heeft Alojz één volk over en vrijwel geen gereedschap meer. In 1995, na het Dayton-akkoord, gaat hij verder met dat ene volk. Als hij weer een aantal volken heeft, moet er toch eigenlijk weer gereisd worden en koopt Alojz weer een oude vrachtauto. Hierop bouwt hij zelf 60 Albert Zidnic kasten. Deze kasten staan in drie lagen aan weerszijden op de laadbak van de vrachtauto. In het midden van de laadbak blijft, voor het behandelen van de kasten vanaf de achterzijde, een meter ruimte over. Over de volle lengte kan het dak van de laadbak geopend worden voor ventilatie. Boven de cabine van de vrachtauto bevindt zich een slaappleats zodat hij in de weekends bij zijn bijen kan overnachten. Alojz vindt het vele werk aan het bouwen van deze mobiele bijenstal niet erg; de moeite om alle papieren voor de vrachtauto rond te krijgen, dat was absurd.

De bijen

Begon Alojz in 1995 weer met één volk, inmiddels zijn dat er nu dertig. Hij heeft goede hoop dat hij dit jaar alle zestig kasten bezet zal hebben. Het zijn Kranjska Pcela bijen, oorspronkelijk afkomstig uit Slovenië. Het is in Bosnië-Herzegovina regel dat de koninginnen elke twee jaar gewisseld worden, maar het is Alojz onbekend of dit in de wet geregeld is. In Zagreb in Kroatië kun je voor DM 10,- nieuwe koninginnen kopen. De koninginnen bij Alojz zijn niet gemerkt. Hij kan aan de kleur zien hoe oud een koningin is. Voor het vermeerderen van de volken

maakt hij kunstzwermen en er vliegt slechts een enkele keer een zwerm uit. Voor het inwinteren heeft hij tot nu toe nog niet verenigd. Nu hij verwacht na de komende zomer weer zestig volken te hebben, is hij wel van plan zwakke volken voor de winter te verenigen. Afhankelijk van de hoeveelheid honing die hij niet kan afnemen, geeft hij tussen de 12 en 16 kg suiker per volk.

De bijenkasten

Alojz imkert met de in Bosnië gebruikelijke AZ-kasten. Het zijn twaalf-raams achterbehandelings kasten. Tussen de broed- en de honingkamer is een vaste plank aangebracht, met een groot gat in het midden, voorzien van een vast moerrooster. De kast heeft twee vlieggaten; één voor de broedkamer en één voor de honingkamer. Hij stelt dat bijen, die met nectar terugkomen in de honingkamer, hierdoor in de kast minder afstand hoeven af te leggen en dus eerder in staat zijn om weer uit te vliegen.

Alojz werkt met iets grotere afmetingen. Zijn raampjes zijn ongeveer 2 cm langer dan normaal. Dat is tegen het stelen: ze passen bij vrijwel niemand in de kast. De broed- en honingkamerraampjes zijn even groot. De twee aan de onder- en bovenzijde gemonteerde afstandhouders van deze frames, waarmee de achterzijde van de kast wordt afgedicht, zorgen ervoor, dat tijdens het rijden ook de onderkanten van de raampjes op hun plaats blijven en er dus geen bijen geplet kunnen worden bij optrekken en vooral afremmen.

Honingoogsten

De honing van Alojz is een mix; er is hier geen vraag naar bepaalde soorten honing. Op het etiket staan alle soorten honing en Alojz kruist aan uit welke soorten honing de inhoud van een pot bestaat.

196

Ook heeft hij raathoning. Daartoe maakt hij in een gewoon raam een aantal kleine raampjes met een klein strookje kunstraat. Dit doet hij bij alle soorten honing. Alojz heeft een eenvoudige eigen kunst- raatpers. Het afgelopen jaar heeft hij nog alle honing kunnen verkopen, maar hij maakt zich zorgen over het komende jaar. In Bosnië-Herzegovina is de bevolking zeer arm en daarom kunnen de meesten zich geen honing permitteren. Tot nu toe heeft de opbrengst van de honing de kosten voor suiker kunnen dekken.

Vergunningen

Voor de oorlog wordt er gereisd over afstanden tot wel 400 km, tegenwoordig niet verder dan 150 tot 180 km. Bosnië-Herzegovina is veel kleiner dan het voormalige Joegoslavië. De landen rondom Bosnië-Herzegovina zijn soevereine landen geworden, waarvoor vergunningen nodig zijn om met bijen te mogen reizen. Het verkrijgen van die vergunningen kost veel tijd en moeite. Gewoonlijk reist Alojz samen met een paar bevriende imkers uit de omgeving. De eerste reis gaat naar het noorden, naar het fruit, de weidebloemen en de Chinese acacia. Speciaal voor deze acacia zet hij één kast permanent op een weegschaal, zodat hij per dag de opbrengst kan zien. Na de dracht op de linde gaat hij begin juni naar het zuiden, tot juist zuid van de Kuprespas, naar de weidebloemen. Vervolgens westelijk, naar Rore naar de heide. Half september komen de bijen weer terug in Novi Bila om voorbereid te worden op de winter.

Alojz gaat gewoonlijk terug naar huis nadat hij zijn bijen heeft weggebracht. Hij gaat in de weekends kijken en als er veel werk is blijft hij slapen.

Vereniging

Over de imkersvereniging is hij niet zo enthousiast. Het is een slapende vereniging, er wordt geen informatie gegeven. Er is trouwens helemaal geen literatuur meer over bijen te koop. Als je iets wilt weten moet je dat aan bevriende imkers vragen of uit

een Duits tijdschrift proberen te halen. Zijn oude dikke bijenboek uit 1985 geeft op de meeste vragen antwoord. Imkersmateriaal is er in Banja Luka op ca. 120 km afstand, in een ruim gesorteerde imkerswinkel, evenals in Sarajevo. In het nabijgelegen Vitez is wel een klein winkeltje, maar dat heeft vrijwel niets in voorraad.

Geen opvolger

Alojz maakt zich zorgen, hoe het verder moet met zijn bijen als hij er niet meer is. Zijn beide zoons zijn niet geïnteresseerd. Toch hoopt hij dat zij de traditie die hij van zijn vader en grootvader heeft overgenomen, zullen voortzetten. Het zou toch zonde zijn als dit zou stoppen.

Ik krijg geen kans hem te bedanken voor de tijd die hij voor mij heeft vrijgemaakt en wat hij heeft laten zien en heeft verteld, want Alojz vindt dat hij mij moet bedanken voor het opschrijven van alles wat hij verteld heeft.

Bij het afscheid zegt Alojz nog, dat ik de volgende keer na de andere afspraken moet komen, zodat er meer tijd is om te praten. Hij zegt dat hij nog wel dagenlang over zijn bijen kan praten. Dat is in elk geval geen verschil met Nederland.

Hans van der Burg is van 1 december 1998 tot en met 15 juni 1999 uitgezonden geweest bij SFOR 5 en SFOR 6. Hij was als majoor vanuit SFOR HQ gestationeerd bij het NL bataljon in de Civil Military Co-operation. Dit houdt in dat hij dagelijks contact had met de civiele overheden en de bevolking binnen het aan het bataljon toegewezen vak. Hans is sinds 1972 imker maar op dit moment, zonder bijen. Hij hoopt over enkele jaren weer actief te kunnen gaan imkeren.

Open Dag Ambrosiushoeve en Nationale Honingkeuring op 11 september

Op zaterdag 11 september 1999 is van 10.00 tot 16.00 uur de jaarlijkse Open Dag van de Ambrosiushoeve. Tijdens deze Open Dag zal ook de Nationale Honingkeuring plaatsvinden. Daarnaast zullen, door drie deskundigen, inleidingen worden gehouden over het onderwerp honing. Informatie over deze activiteiten vindt u elders in dit blad.

Door de Ambrosiushoeve zullen de volgende onderwerpen worden gepresenteerd:

- Resultaten van honingonderzoek
- Onderzoek van bijenziekten, de Ambrosiushoeve als servicecentrum voor de bijenhouderij
- Varroa en onderzoek naar methoden voor duurzame bestrijding
- Bestuivingsonderzoek
- Bestuivende insecten in de boomgaard
- Invloed van bespuiting tijdens de bloei met het middel Score op bloembezoek door bijen bij appel en peer
- Bestuivingsonderzoek in de natuur
- Overzicht van het lopende onderzoek en het onderzoeksplan voor 1999
- Bij de informatiestand is er gelegenheid om diverse publicaties en onderzoeksverslagen van de Ambrosiushoeve en het IKC te kopen.
- Videopresentaties over verschillende onderwerpen uit de bijenhouderij en over bestuiving.

De medewerkers van de Ambrosiushoeve zijn graag bereid om deze onderzoeksprojecten nader toe te lichten.

Ook zijn er regelmatig rondleidingen door het arboretum en de drachtplantentuin. Deze rondleidingen worden verzorgd door deskundige rondleiders. Het drachtplantenareaal omvat ruim 500 verschillende soorten. Vooral van de vaste planten staan er dan veel in bloei.

De 'Vrienden van Ambrosiushoeve' zullen ook weer present zijn met een informatiestand bij het ir.

Mommers paviljoen. Zij zullen, zoals in vorige jaren, weer zorgen voor een natje en een droogje.

De **Open dag van de Ambrosiushoeve** is een goede gelegenheid om kennis te nemen van het onderzoek en de ontwikkelingen in de bijenhouderij en de insectenbestuiving.

Hoe te bereiken?

De Ambrosiushoeve is te bereiken via de A58 die Tilburg aan de zuidkant passeert. Neem op de A58 de afslag Hilvarenbeek en volg de borden 'Beekse Bergen'. Net voordat u bij het parkeerterrein van de Beekse Bergen aankomt ziet u aan de rechterzijde de ingang van de Ambrosiushoeve. Parkeren op het parkeerterrein van de Beekse bergen.

Met het openbaar vervoer kunt u vanaf het Centraal Station Tilburg de bus nemen naar de Beekse Bergen.

Tijdens de Open Dag wordt informatie gegeven over het onderzoek naar bijenziekten. Bijvoorbeeld door J. van der Steen, hier aan het werk. Foto: Ambrosiushoeve.

Tijdens de Open Dag staan in de vaste plantenborder veel planten in bloei. Foto: Ambrosiushoeve.

Gewone brunel (*Prunella vulgaris* L.)

De lieflijke naam Bijenkorfje wordt ook wel voor deze bijenplant gebruikt en menig imker zal er misschien wel de voorkeur aan geven. Als de bloemen uitgebloeid zijn en de bloemkelken met zaad in droge toestand dicht tegen elkaar staan, heeft het geheel wel iets weg van een bijenkorf.

Kosmopoliet

De gewone brunel behoort tot het geslacht Brunel (*Prunella* L.) van de zo rijk aan bijenplanten zijnde Lipbloemfamilie (*Lamiaceae*). Het geslacht Brunel telt 5 soorten. Daarvan is de gewone brunel de soort met de grootste verspreiding over de wereld, het meest in de gematigde streken. Hij is ook de enige soort die in ons land in het wild voorkomt. De plant is hier zeer algemeen en groeit op bijna elke vochtige grondsoort, vooral in graslanden en bermen. De plant is éénjarig of overblijvend, maar dan met een korte levensduur. Door de manier waarop de plant zich vermeerderd, weet zij zich onder moeilijke omstandigheden, zoals begrazing en maaien, heel goed te handhaven. Zo trof ik een groep planten aan op een grasveld waar een bouwhek was geplaatst. Ze hadden zich volledig kunnen ontwikkelen omdat er niet tijdelijk niet gemaaid kon worden en stonden prachtig in bloei.

Langdurige bloei

Jonge uit zaad gevormde planten vormen eerst een snelgroeiend bladrozet, waaruit zich bloeistengels en over de grond liggende stengels vormen. De bladeren staan kruisgewijs tegenover elkaar. Ze zijn eirond tot langwerpig en hebben een gave tot zwak gekartelde behaarde rand. Aan de boven- en onderzijde zijn ze spaarzaam behaard. De bloei begint in mei en na begrazing of maaien kan er opnieuw bloei volgen. Zo kunnen we tot in de herfst bloemen op de plant aantreffen. De bloemen staan dicht bij elkaar aan het einde van de stengel en vormen samen een korte cilindervormige bloeiwijze. Ze staan in groepjes van meestal 3 stuks in de oksel van sterk behaarde brede schutblaadjes, die ook weer kruisgewijs tegenover elkaar staan. De bloemen van twee tegenover elkaar staande schutblaadjes vormen samen een schijnkrans. In een bloeiwijze begint de bloei onderaan en zet zich onregelmatig naar boven voort. In de oksel van de bladeren onder de bloeiwijze groeien veelal zijtakken met aan het eind bloemen die later bloeien.

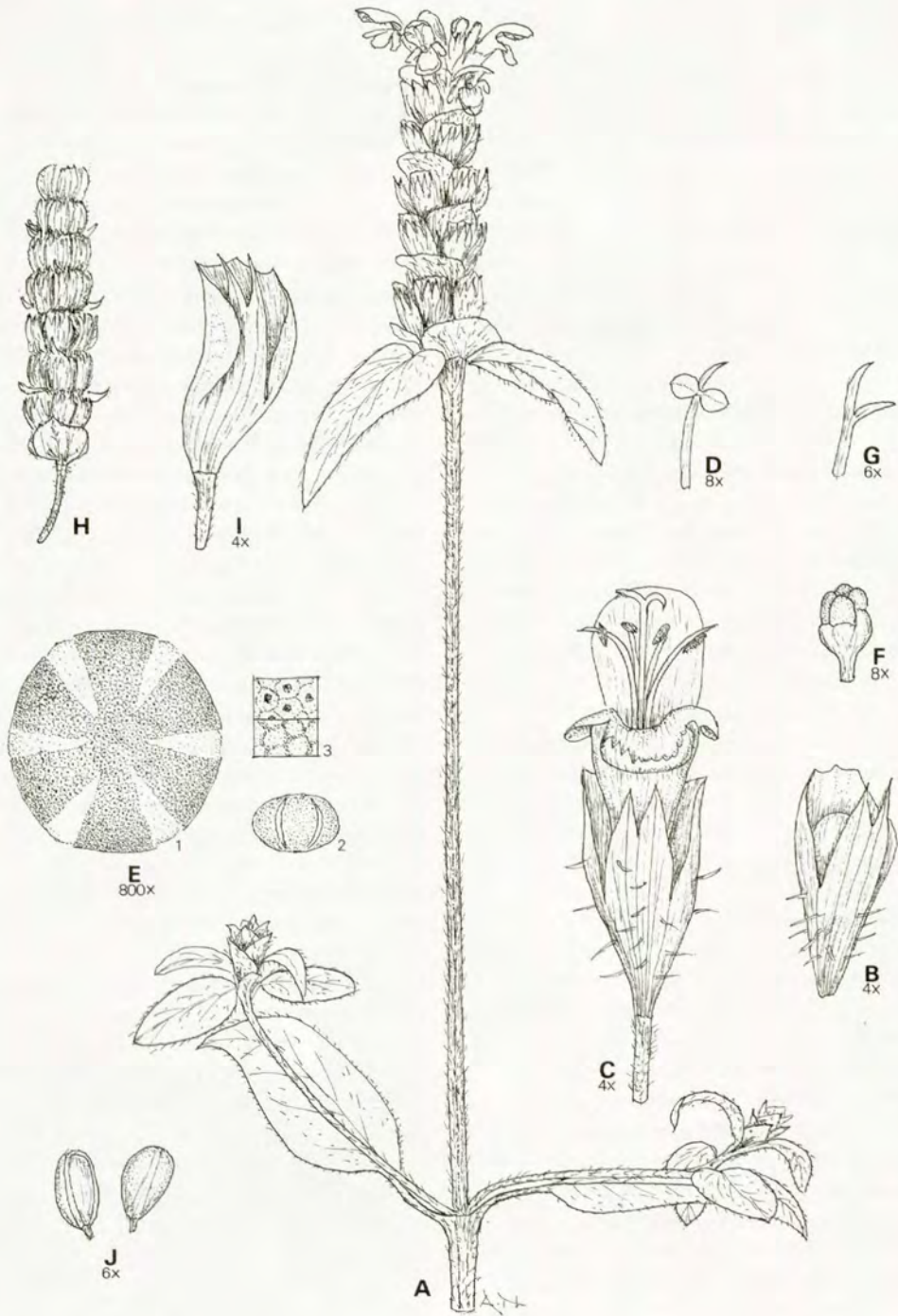
Twee soorten bloemen

De bloemen hebben een tweelippige kelk. De onderlip heeft 2 tanden de bovenlip 3. Ook de blauwpaars gekleurde bloemkroon is tweelippig en heeft een tweezijdig symmetrische vorm, een vorm die veel voor komt onder de bloemsoorten die door hommels en bijen worden bezocht. Die symmetrie wordt voor het bijenoog nog versterkt door de kleurverschillen in de onderlip, die uit 3 lobben is gevormd. De zijlobben reflecteren namelijk sterk het ultraviolet, wat de middenlob niet doet. De meeldraden, 4 in getal, en de stamper liggen tegen de bovenlip van de bloemkroon, zodat de overdracht van het stuifmeel via de rugzijde van de bij plaatsvindt. Tegen het eind van de bloei wijken de meeldraden uiteen en kan de dan vrij liggende gevorkte stempel worden bestoven. Zoals we wel meer in deze familie aantreffen, komen er naast planten met tweeslachtige bloemen ook planten voor met bloemen waarin de meeldraden niet tot ontwikkeling zijn gekomen, vrouwelijke bloemen dus. Hierdoor is de kans dat er kruisbestuiving plaatsvindt, groter geworden. Voor de bijen is het puren van nectar in de vrouwelijke bloemen gemakkelijker omdat ze veel kleiner zijn. Het nectarium ligt in een ring onder aan het vruchtbeginsel.

Vermeerdering

Uit de liggende stengels vormen zich op de knopen wortels en worden nieuwe planten gevormd. In een bloem kunnen 4 nootjes, elk met 1 zaad, tot ontwikkeling komen. Bij de verspreiding van het zaad is water een onmisbare factor. De aan de plant blijvende kelken waarin de zaden tijdelijke worden opgeslagen, zijn namelijk geheel gesloten als ze droog zijn. Ze gaan pas open als ze nat worden. Tegelijk buigen ze dan naar buiten waardoor de nootjes er gemakkelijk uit kunnen vallen. Deze wijze van het opengaan van vruchten wordt in de vaktaal hygrochasje genoemd. Als de nootjes vochtig worden en water opnemen, vormt zich ter plaatse van de strepen een 0,5 mm dikke doorzichtige gelatineachtige slijmlaag. Door die slijmlaag blijven ze gemakkelijk aan de huid en het haar van dieren kleven en kunnen op die manier worden verspreid.

Gewone brunel (*Prunella vulgaris* L.)

A deel van in bloei staande plant; B bloemkelk met knop; C tweeslachtige bloem; D helmknop; E stuifmeelkorrel: 1 polair, 2 equatoriaal, 3 korreloppervlak; F vruchtbeginsel; G stempel; H bloemkelken met nootjes; I bloemkelk met nootjes; J nootjes.

Imker met angel

Hoogzomer en dan vallen er steken. Als imker ben je voorbereid. In april ben je dat nog niet en toen liet ik mijn gedachten de vrije loop over het vroegtijdig beschikbaar komen van jonge bevruchte koninginnen via een gecontroleerde buitenlandse teler. Minne Bonnema van de Frieze Werkgroep EKO-bijkers was het daarmee helemaal niet eens. 'Ko, ik wist niet dat je beroepsimker was. Die conclusie moet ik haast wel trekken na het lezen van je artikel over gelijkwaardige zusterkoninginnen uit het buitenland waar het aspect 'commercieel belang' aan de orde komt. Er is meer kans op verspreiding van Amerikaans vuilbroed en door de korte broedloze periode krijgt de varroamijt weer alle kans'. Einde citaat. Beste Minne, de door jou genoemde feiten over varroa en AVB zijn 100% terecht. Maar, imkers zijn inventief. Mocht het ooit zo ver komen dan zal dat zeker gepaard gaan met een aangepaste werkwijze om ook dan de varroamijt een hak te zetten, zoals jullie dat nu in de werkgroep proberen. In je brief laat je ook weten dat de darrenraatmethode, zoals in Bijen beschreven, door jullie niet wordt aangemoedigd want darren horen in een volk thuis. Wel wordt de varroamijt in het voorjaar met één of twee darrenraten uitgevangen(?) 'Gelukkig kom ik de varroamijt nu nog maar zelden in mijn volken tegen en dat alles zonder gebruik van chemisch gif dat een heilloze weg is'. De Werkgroep telt 43 leden en heeft een eigen website: <http://\all.at\eko-bijkers>.

Bijen met angel

Bijen verdedigen zich. Vervelend voor imkers, maar terecht. Anders zouden tal van vreemde organismen het bijenvolk uiteindelijk te gronde richten. De verdedigingsdrang is bij het ene volk sterker dan bij het andere en neemt in de loop van het jaar toe. Dat maakt het lastig als we volken willen verenigen of een moertje vervangen. Naar de oorzaak van agressief gedrag is het vaak gissen. Roverij, de weersomstandigheden, gebrek aan dracht, maar vaak zit het gewoon in de genen en is de enige oplossing het moertje vervangen. Helaas is er geen enkele garantie dat haar opvolgster rustiger kroost oplevert bij een ongecontroleerde bevruchting. Behalve in het vroege voorjaar kunnen volken niet zonder voorzorgsmaatregelen worden verenigd. Elk volk heeft namelijk z'n eigen kenmerkende geur. Die geur is opgebouwd uit een combinatie van geurstoffen van verzamelde nectar, propolis en feromonen. Er zijn aanwijzingen dat

deze totaalgeur door de opperhuid van de bijen wordt opgenomen en vastgehouden, waardoor haalbijen bij thuiskomst door de wachtbijen als nestgenoten worden herkend. Het geurtje kunnen we vergelijken met een paspoort. In de praktijk hebben we allerlei manieren bedacht om tijdens het verenigen de eigen geur van beide volken ondergeschikt te maken aan een sterkere gemeenschappelijke geur. We bestuiven de bijen met (suiker)water, waaraan een essence is toegevoegd of bestrooien ze met meel waardoor ze zo druk bezig zijn om zichzelf schoon te poetsen dat ze niet merken dat er iets wezenlijks verandert. Vooraf aftappen van de vliegbijen uit het stekelige volk is een goede raad, maar waar laat je die afgetapte bijen bij afwezigheid van dracht? Is er nog alle tijd van de wereld dan maken we het steeklustige volk moerloos en verwijderen na 9 dagen alle doppen. Het volk is nu absoluut moerloos. Na nog een paar dagen zijn ook de bijen daarvan doordrongen waarna een andere koningin via een beproefde methode kan worden ingevoerd of we verenigen het volk via de krant met een ander volk. Om nog even op dat geurplaatje terug te komen, het blijft natuurlijk opmerkelijk dat wachtbijen in staat zijn om de haalbijen als nestgenoten te herkennen terwijl ze vaak bezwangerd met andere geuren uit het veld terugkeren. Opvallend is ook dat (uitlopend)broed tussen de volken onderling verwisseld kan worden zonder dat er agressief gedrag optreedt. Een Amerikaanse onderzoeker, Breed genaamd, die zich al vele jaren met deze materie bezighoudt kwam na allerlei proefnemingen tot de conclusie dat o.a. vette zuren, door de bijen geproduceerd, door de raten worden opgenomen en een sleutelrol spelen in de onderlinge herkenning. Volgens

Arjen Neve aan het werk voor Bijen in de tuin van het museum 'De bijenworf' op Terschelling. Foto: Wiebe de Haan

Breed vormen drie factoren een hoofdrol waardoor wachtbijen de haalbijen als nestgenoten herkennen: de haalbijen moeten van tevoren in aanraking zijn geweest met raten uit het volk van de wachtbij, deze raten mogen niet nieuw zijn en in het volk moet een koningin aanwezig zijn. De geur van de raten bleek voor de wachtbijen het belangrijkste herkenningspunt. Gewapend met de kennis dat de karakteristieke geur van een volk is vastgelegd in de raten ging een andere Amerikaanse imker, Harold Tyus, aan de slag. Een vijfraams volkje met lichtgekleurde Italiaanse bijen en waardevolle koningin werd verenigd met een groot agressief volk met donkere bijen waarin tweemaal tevergeefs een andere koningin was ingevoerd. Tijdens de dag van het verenigen was het heet en er was nauwelijks dracht, factoren die agressief gedrag in de hand werken. Als voorzorg bestoof Harold de bijen van beide volken met wat suikerwater waaraan vanille-essence was toegevoegd. Van beide volken sloeg hij de bijen van vier raten af in de eigen kast en verwisselde vervolgens de raten. De raten met broed werden om en om gehangen met de overige raten broed zodat het aaneengesloten bleef. Daarna werden de kasten gesloten en de volken een half uur met rust gelaten. Hierna werd de vijframer met koningin bovenop het grote volk gezet. Na 8 dagen bleek de Italiaanse koningin aan de leg en omringd door lichte donkergekleurde voedsters. Aangemoedigd door dit succes probeerde hij nu twee afleggers te versterken met raten bijen afkomstig uit grote volken. Eerst werden de afleggers in een grote broedbak gehangen. Van twee raten broed werden de bijen in deze bak afgeschud. Deze raten werden vervolgens in de broedbak van sterke volken gehangen. Na een half uur werden de ingehangen raten broed met opzittende bijen uit de grote volken teruggeplaatst in de afleggers nadat eerst was gecontroleerd of de koningin zich er niet op bevond. De afleggers, nu versterkt met twee raten bijen uit de donorvolken, werden nog vijf minuten in de gaten gehouden maar alles bleef rustig. De resultaten bevestigden de conclusie van Breed dat de geur van de raten een hoofdrol speelt in de onderlinge herkenning. Zal het willekeurig uitwisselen van raten tussen volken agressief gedrag opwekken in het ontvangende volk? Harold Tyus voegt er aan toe dat er veel meer proeven onder andere omstandigheden en met andere bijenrassen nodig zijn om een duidelijke uitspraak te kunnen doen over de waarde van deze aanpak. Bovendien kostte het meer tijd dan het verenigen via de simpele krantenmethode.

Het weer in juli en augustus

Voor de maanden juli en augustus geldt over de periode 1961-1990 een landelijk gemiddeld aantal uren zonneschijn van respectievelijk 191 en 187 uren, een hoeveelheid neerslag van 70 en 68 millimeter en een gemiddelde maximumtemperatuur van 20,7 en 21,0°C. In de vijf achter ons liggende jaren was het weer als volgt.

Juli-maanden			
Jaar	Zon	Neerslag (mm)	Max.temp °C
1994	zeer zonnig (287)	droog (41)	zeer warm (27,2)
1995	zeer zonnig (272)	vrij droog	zeer warm (25,5)
1996	normaal	nat	vrij warm (22,5)
1997	normaal	normaal	normaal
1998	somber (153)	normaal	vrij koel

Augustus-maanden			
Jaar	Zon	Neerslag (mm)	Max.temp °C
1994	normaal	normaal	normaal
1995	zeer zonnig (277)	zeer droog (29)	zeer warm (25,5)
1996	normaal	nat	vrij warm (22,5)
1997	zonnig (248)	droog (45)	zeer warm (26,0)
1998	normaal	normaal	normaal

Over stekeligheden gesproken

'Bij mensen heb je 'stiefmoeders' en 'stiefmoeders' oftewel goede en slechte. Kennen we in de bijenwereld ook een stiefmoederschap? Wis en zeker! Hoe vaak wordt een koningin of 'moer' om zeep geholpen door imkers omdat haar nakomelingen het niet goed doen of vanwege minder produktie? Ze wordt dan vervangen door een 'nieuwe moeder' voor de bijen die nog in leven zijn, een dochter van haar voorgangster. Zij is dus een stiefmoeder! Maar heeft dat enige invloed op die stiefbijenkinderen? Mijn vrouw Hieke en ik hebben gemerkt van wel. Wij hadden een volk op de stand waarvan de bijen, je tot andere gedachten probeerden te brengen, als je alleen maar naar ze keek. Voordat je een hand naar ze uitstak vlogen ze al massaal om je heen en lieten een nijdig gezoem horen. Hun boodschap was: 'Wegwezen'. Niet dus. Dan maar extra ingepakt en open die kast. Of het nu mooi weer was, onweer op komst of ander weer waar je als mens chagrijnig van werd, steken deden ze en niet zo zuinig ook. Er is dan eigenlijk maar een oplossing. Moertje vervangen. Van een collega-imker kregen we een paar belegde doppen. Deze waren afkomstig van een zeer zachtvaardig volk, een Buckfast. Een van deze doppen hebben we tussen de raten in de honingkamer van het stekelige volk gehangen

nadat het moertje om zeep was geholpen. De jonge moeder liep uit, werd aangenomen en startte een nieuw broednest. Nu komen we op de invloed van deze jonge bijenstiefmoeder op haar bijenstiefkinderen. Bij de eerste controle bleek het volk veel minder agressief. Ook tijdens volgende inspecties was het volk goed te behandelen.

Heeft die nieuwe moeder dan zo veel invloed op het doen en laten van bijenkinderen die niet de hare zijn? Haar nakomelingen zien pas na ongeveer vijf weken de buitenkant van de cel! Zit er in het feromoon dat de moeder afscheidt een stof die het gedrag van de werksters mede bepaalt? In ieder geval heeft deze stiefmoeder een gunstige invloed op het gedrag van haar stiefkinderen en daar zijn we haar dankbaar voor, aldus Henk Kooij uit Amstelland.

202

Literatuur

Kooij, H., Wat een stiefmoeder vermag, Bij-praten 20(70):9 (1997)

Pred, M.D., Recognition pheromons of the honey bee, the chemistry of nest mate recognition, uit Bioscience, 48: 463-470 (1998)

Tuys, H., 'Comb exchange as an aid in uniting honeybee colonies'. Bron: American Bee Journal 138 (9): 669-671 (1998)

Buckfastteeltstation Marken

Sinds april 1999 heeft de Buckfast Teeltgroep Marken zich op het eiland Marken gevestigd en een teeltstation geopend. Na jarenlange samenwerking met de vorige eigenaar van het opgeheven Buckfast-bevruchtungsstation hebben is besloten Marken als Buckfaststion in stand te houden. De gelegenheid om in Nederland raszuivere paringen te bewerkstelligen is erg klein. Het is daarom voor de Buckfastimkers zeer belangrijk om het eiland voor dit doel te behouden. Om alle misverstanden uit te sluiten stellen wij er prijs op te verklaren dat onze darrenvolken ter plaatse degelijk op Amerikaans vuilbroedsporen zijn gescreend. De recente AVB-vrij-verklaring liggen voor iedere belangstellende ter inzage. Ondanks dit is het voor derden helaas nog niet mogelijk om bevruchtungskastjes aan te bieden. De recente AVB-uitbraak in Edam hebben ons tot deze maatregel doen besluiten. Op grond hiervan hebben wij voor de tweede maal dit jaar van onze darrenvolken honingmonsters genomen die wederom op AVB-sporen worden onderzocht. Wij houden u op de hoogte over de uitslag.

Inl.: D. Lems, secretaris Buckfast Teeltgroep Marken, 033-4942994.

bijen

FOTO VAN DE MAAND

Kunstig versierde boomstammen, die bijenvolken herbergen, in het bijenmuseum/imkerij, vlakbij het gehucht Stripeikiai in het prachtige natuurgebied Auksaityos Nacionalinis Parkas in het zuidoosten van Litouwen. Foto: F. Ruijs, Zoetermeer

Ik ben deze maand onzeker geworden en dat bereikt een hoogtepunt als ik deze rubriek moet schrijven. Een mengsel van aangepaste plannen die deels in duigen vielen en voorbereidingen op het einde van het laatste bijenjaar van deze eeuw. Ik schreef eerder over verschil van volken op het bijenpark en elders. Nu deed zich iets voor dat ik niet eerder meemaakte, namelijk volken die goed van start gingen maar het daarna lieten afweten, terwijl andere volken wél goed doorgingen. Het leek wel of er geen fut in zat, ze bouwden traag, ze groeiden even traag. Alles zag er gezond uit, geen zieke bijen voor de kast of zo en zelfs ID-DLO was tevreden over mij. Het kwam voor zowel op de paardebloem als op het fruit. Ik zag weinig verschil in de voedselvoorraad van goede en trage volken en ik kon de vinger niet op de wonde plek leggen. En ik hoor twee verhalen. De één maakte dit ook mee en moest volken op het fruit verenigen en de ander jubelde over de eerste volle honingbakken.

Bedrijfsmethode

Eén van de carnicavolken (Schier 1998) deed het wel goed, dus kon ik op schema met de teelt beginnen met enkele series na elkaar. Ik moest dus mijn bedrijfsmethode in mei en juni wat aanpassen. Ik heb toen maar radicaal verenigd op het moment dat iedereen afleggers maakt. Ik hoop dat de bijen het zwermen nog wat uit zouden willen stellen, zodat ik jonge moeren uit de carnicateelt zou kunnen gebruiken als ik vliegers ga maken. Vliegers maken met een oude moeder van telkens twee volken, en voor de achterblijvende volken met jonge bijen een jonge carnica-moer. Meer kans op acceptatie van het vreemde ras. Dan meteen naar de linde waar de jonge moeren bevrucht kunnen worden. Tijdens de linde wil ik thuis een aantal drieramers met carnica moeren opkweken tot 10-ramers en deze verenigen met de volken die van de linde terugkomen. En zo hoop ik dit jaar ook de volken van het bijenpark op carnicaniveau te brengen. Op de carnica stand hoeft ik van de zomerdracht niet veel te verwachten en daar kan ik me dus concentreren op het kweken van bijen voor uitbreiding. Daar staan dan het volk met de F-0 van 1998 en twee afleggers met F1's van de kweek 1999. De twee bestelde moeren van Schier 1999 zal ik opkweken op het Bijenpark, dicht bij huis om ze regelmatig te kunnen stimuleren en die verenig ik in augustus met de F-1 volken op de carnica stand, zodat ik daar drie F-0 moeren heb. Uitgangspunt voor de

kweek in het nieuwe millennium en ik weet nu al dat het ook dan niet zal gaan zoals ik gepland heb. Maar we hebben dan weer een hele eeuw voor ons om het beter te leren doen.

Buckfaststand

Op de Buckfaststand staan drie goede volken, met 2 F1's en 1 F2 van het merk Hallmans en tot mijn genoegen. Nu, eind mei, nog maar een enkel dopje en de verleiding is groot om het doppensnijden maar eens vol te houden en te kijken of de zwermneiging dan inderdaad afneemt. Ik heb nog een F1-1999 besteld en wil weer met vier Buckfastvolken de winter in. Met een forse aflegger met jonge bijen van de drie volken en daarna wat versterken, moet dat lukken. Met de terugkeer van de linde zit het reizen erop.

Inwinteren

Mijn laatste heidereis was zeker al vijftien jaar geleden. Augustus is voor mij de maand van het inwinteren. Ik vind dat dat beter aansluit bij de normale situatie van het bijenvolk: met een flinke voorraad rustig de winter tegemoet. Maar ook omdat ik zelf de zaak rond wil hebben. Ik wil de bijen dan ook weer eens de rug toekeren. Zeker dit jaar want dan spelen de laatste voorbereidingen voor Vancouver.

Als het verenigen achter de rug is - dus overwinteren op twee broedkamers - begin ik met geleidelijk voeren met Bee-fit. Geleidelijk omdat ook dat natuurlijker is dan alles tegelijk. Dan ook controle op de varroamijt en eventueel nog een mierenzuurbehandeling. Vervolgens besluit ik dit jaar alle oude raat direct te smelten en alle raampjes en bakken schoon te maken. Maar u begrijpt al, met Vancouver in zicht ...

advertentie

DE IMMENHOF

Alle bijenteeltmaterialen voor de moderne imker

Aanbieding:
vuren Spaarkast **f 190,00 per stuk**
5 stuks à **f 170,00 per stuk**

Geopend: Zaterdag van 8.00 - 12.00 uur en na telefonische afspraak. Harremaatweg 36, 3781 NJ Voorthuizen, 0342-472837 / 0653182006

Volken voorbereiden op de winter

Na de langste dag gaat het bijenvolk zich voorbereiden op de winter. Het zal proberen zo groot mogelijk te worden en zoveel mogelijk voedselvoorraden te verzamelen: enkelvoudige suikers in de raten en eiwitten in de eiwit-vetlichamen van de winterbijen. Zo worden krachten verzameld voor een hernieuwde start in het voorjaar en daarmee wordt nu al vastgelegd hoe het volk zich in het voorjaar gaat ontwikkelen.

Uitgangspunten

Behalve goed weer en een matige dracht zijn er nog enkele andere voorwaarden waaraan voldaan moet worden, wil een volk zich door een harmonische ontwikkeling goed kunnen voorbereiden op de winter:

1. Een bijenvolk hoort altijd voldoende voer in voorraad te hebben (4 à 5 kg). Als de dracht twee of drie dagen staakt, krijgt het volk al honger en heeft het zijn voorraden nodig om aan te spreken.

Na het slingeren van de honing is dit wel eens een kritiek punt: A: Na de voorjaarshoningoogst kan er in het volk armoede ontstaan omdat een verhoopte zomerdracht uitblijft. B: Als de zomerhoning geoogst is, blijft een suikergift achterwege omdat de imker een inschattingfout maakt. Hij denkt dat er nog genoeg te halen valt omdat het weer nog goed is en het opvoeren dus nog wel even uitgesteld kan worden.

2. Tijdig een leggende moeder in het volk. Nieuwe volken maken meeste kans op volle sterkte de winter in te gaan, als ze in de tijd van de natuurlijke vermeerdering (de zwermtijd) worden opgezet.

Onderzoek

Het instituut voor bijenkunde van de universiteit Hohemheim in Stuttgart heeft sinds 1989 een onderzoek lopen hoe verschillende omstandigheden van invloed zijn op de ontwikkeling van de bijenvolken. Er is een wisselend aantal volken in het onderzoek betrokken, minimaal 120. In dit artikel komen aandachtspunten aan de orde die te maken hebben met een succesvolle overwintering. Bijzonderheden, op grond waarvan conclusies worden getrokken, blijven achterwege. De schrijver van dit onderzoeksverslag, Gerhard Liebig spaart heilige huisjes en vermeende liefdevolle zorg voor de bijenvolken niet. Voor wie niet kritisch leest, lijkt het verhaal een vrijbrief om zomaar wat aan te rommelen. Het is goed dan nog eens de hierboven vermelde uitgangspunten voor ogen te nemen.

Sterkte bij uitwintering en inwintering

Er is een duidelijk verband tussen de sterkte in oktober en die in maart, hoewel het verband het ene jaar duidelijker is dan het andere. Er is enige invloed merkbaar van standplaats. Op een koude, natte en donkere standplaats komen de bijen slechter uit de winter dan op een plaats waar de winterzon voor wat droogte en warmte kan zorgen. Ook het weer heeft invloed. Er zijn echter nog vele jaren van onderzoek nodig voordat de invloed van het weer op het overwinterende bijenvolk berekenbaar wordt.

Volkssterkte

De belangrijkste factor voor een succesvolle overwintering is de volkssterkte. Hoe meer bijen de volken in oktober hebben, hoe sterker ze in maart de winter uitkomen. De kleinst mogelijke sterkte in oktober is 5.000 bijen. Zodra de volken meer dan 5.000 bijen hebben in oktober, wordt de kans dat ze in de winter doodgaan duidelijk kleiner. Het artikel gaat niet in op de vraag hoe de gewenste volkssterkte bereikt moet worden. Om in te schatten of de volkssterkte voldoende is, moet men onderscheid maken tussen jonge en oude volken. Jonge volken bereiken gemakkelijker een voldoende volkssterkte dan oude bijenvolken. Oude volken zijn in augustus, september vaak veel sterker, maar in de herfst vermindert hun aantal snel, veel sneller dan bij jonge volken. Misschien komt dat omdat de groeifase van het jonge volk in de zomer ligt en die van het oude volk in het voorjaar. Oude volken die in het voorjaar heel zwak zijn, kunnen in de zomer op sterkte komen en gaan dan weer sterk de winter in. Herhaalde malen hebben we gezien dat oude volken met een sterkte van 20.000 bijen in augustus minder dan 5.000 bijen overhielden in oktober. Oude volken die aan het begin van het opvoeren geen twee bakken bezetten, kunnen daarom beter niet ingewinterd worden. Ze zijn niet sterk genoeg.

Broed

De sterkte van het bijenvolk in de winter is slechts in beperkte mate afhankelijk van de grootte van het broednest laat in de zomer. Men moet zich dus bij de beslissing welke volken men in wil winteren niet laten leiden door de grootte van het broednest. Grote broednesten aan het eind van de zomer verleiden de imker om de gevolgtrekking te maken dat de volken nog groeien. Het tegendeel is de regel. De meeste

volken worden kleiner, ook wanneer ze nog veel broed hebben. Groei in de nazomer is zeldzaam. De mate van broeden in de herfst is voor het overwinteren van weinig belang. Volken met tamelijk veel broed in oktober kunnen in het voorjaar slechter maar ook beter de winter uitkomen dan volken die op dat moment geen broed meer hadden.

Voedselvoorraad

Veel belangrijker voor de overwintering en nog meer voor de voorjaarsontwikkeling is de voedselvoorraad. Grote volken gebruiken in de winter meer voer dan kleine volken. De hoeveelheid te verstrekken wintervoer richt zich naar de volksgrootte. Volken op één bak kan men niet meer dan 15 kg voer geven wegens ruimtegebrek. Het beste is het om dit in twee keer op te voeren. De eerste keer ongeveer midden augustus, de tweede midden september als het broed is uitgelopen. Het voer wordt dan centraal opgeslagen en het inkrimpende broednest gaat naar beneden. Men hoeft er dan geen zorgen over te hebben dat het volk in de winter het contact met het voer verliest. Bij volken op twee bakken is het opvoeren al helemaal geen probleem. Ze krijgen minstens 20 kg in drie keer toegediend. Bij hen kan het opvoeren al in augustus afgewerkt worden. Het meeste voer hebben de volken pas in het voorjaar nodig. Als het weer niet meewerkt kunnen er bij volken op een bak nog wel eens tekorten ontstaan. Enkele volle suikerramen achter de hand houden is geen overbodige luxe. In het tekort kan dan snel en zonder veel omhaal worden voorzien. Welk voer gegeven wordt maakt niets uit: voederdeeg, siroop, suikerwater in verdunningen van 1:1, 2:1 of 3:2. De samenstelling van de suiker is wel van belang. Goedkope suiker of suikeroplossingen uit de voedingsindustrie hebben niet altijd de goede verhouding glucose/fructose. Soms is er sprake van een te hoog HMF-gehalte. HMF wordt door de bijen slecht verdragen. Het maakt niet uit of de suiker in veel kleine of in weinig grote porties wordt opgevoerd. Ook drijfvoeren voor of na het opvoeren is overbodig omdat het bedoelde effect (meer bijen) niet optreedt. Volken laten zich noch in het voorjaar, noch in het najaar tot een versterkte broedaanzet verleiden. Belangrijk is alleen dat er gevoerd wordt op de juiste tijd en in een toereikende hoeveelheid.

Isolatie

Een late dracht in oktober of november schaadt de volken niet. Het binnenbrengen van stuifmeel in de herfst is geen aanwijzing dat de volken nog broed hebben. Het kasttype speelt geen rol. Het is ook niet

van betekenis of de kasten goed of slecht geïsoleerd zijn. Als volken in de winter boven een open gaasbodem zitten kost dat wat meer voer, maar de volksontwikkeling wordt er niet door beïnvloed. De grootte van de ramen is eveneens niet van belang. Volken op 30 kleine raampjes overwinteren evengoed of even slecht als volken op 10 grote ramen met eenzelfde raatoppervlak. Ook de leeftijd van de raten heeft geen invloed op het overwinteren van de bijen.

Varroatose

Varroabesmetting en varroabestrijding zijn twee factoren die veel invloed hebben. Een hoge besmetting in de nazomer (meer dan 5.000 mijten) heeft meteen gevolgen voor de volksontwikkeling. Als men wegens een zware varroabesmetting misvormde bijen ziet, is een verzwakking van de volken niet meer tegen te gaan. Zover mag men het niet laten komen. Een zekere graadmeter is de natuurlijke mijtenval, die gemakkelijk waargenomen kan worden als de volken op een varroabodem staan. Een week mijten tellen die door natuurlijke oorzaken op de onderlegger vallen, geeft een duidelijk beeld. Eén mijt per dag staat voor 100-200 mijten in het volk. Als er meer dan 10 mijten per dag vallen, moet men meteen maatregelen nemen.

Tot besluit

De beste bescherming tegen het verlies aan volken in de winter is: de volken sterk inwinteren, voldoende voer geven en op tijd de varroamijt bestrijden.

Gebruikte literatuur

Bienvölker sicher überwintern - aber wie? door Gerhard Liebig in Deutsches Bienen Journal, juli 1997.

Oproep: 'Foto van de Maand'

In het blad vindt u elke maand een foto van een bijenstand. Deze foto's werden tot nu toe geheel spontaan aan de redactie gezonden. Wij vinden het een waardevolle bijdrage aan het blad en aangezien de voorraad foto's op begint te raken, roepen wij u op foto's van bijenstanden en andere interessante objecten die met bijen te maken hebben, op te sturen aan het redactiesecretariaat, t.a.v. mw. M.J.E.M. Canters, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, afgeven mag natuurlijk ook bij het Bijenhuis te Wageningen. U krijgt de foto's/dia's na plaatsing geretourneerd.

Nationale Honingkeuring

11 september op de Ambrosiushoeve

- Het inleveren van de honing dient te geschieden tussen 09.00-10.00 uur.
- Personen die betrokken zijn bij de organisatie, keuring of jurering van deze Nationale Honingkeuring zijn uitgesloten van deelname.
- De honingkeurmeesters zijn afkomstig uit de samenwerkende imkerorganisaties.
- Er mogen meerdere soorten honing per klasse worden aangeboden.
- De deelname is gratis.
- Uitslag en prijsuitreiking om ±14.00 uur.
- Tijdens de honingkeuring zijn er rondleidingen door het arboretum en de vaste plantentuin.
- In de laboratoria kunt u kennis nemen van de onderzoeksresultaten van de Ambrosiushoeve.
- Vanaf 11.30 uur worden er drie korte voordrachten gehouden:
  - J. van der Steen: 'Honingonderzoek op de Ambrosiushoeve'
  - J.P. Kaas: 'Biologische plaagbestrijding' en
  - J.D. Kerkvliet: 'Europese richtlijnen i.v.m. fraude en falsificatie van honing'.
- Bij voldoende belangstelling worden genoemde voordrachten herhaald.
- Tijdens de Open Dag zorgen de 'Vrienden van Ambrosiushoeve' voor koffie, thee, frisdrank, soep en broodjes.

Eind 1997 heeft de Bedrijfsraad de honingcommissies van de imkerorganisaties gevraagd om een eensluidend keuringsreglement voor honing op te stellen. In de wintermaanden van 1998 zijn afgevaardigden van deze commissies vier keer bij elkaar geweest en hebben de diverse regels en rapporten besproken en geactualiseerd.

Tot ieders tevredenheid zijn er nu een keuringsreglement en keuringsrapporten die voor de nationale, provinciale, regionale en lokale honingkeuringen van de ABTB, ANI, LLTB, NCB en de VBBN gelden. (Voorlopig is alleen het product *Honing* besproken, de andere imkerproducten zullen op een later tijdstip aan de orde komen).

Dit reglement en de rapporten zullen op de Nationale Honingkeuring op 11 september in de Ambrosiushoeve (tijdens de Open Dag van de Ambrosiushoeve) van toepassing zijn. Er zal alleen honing gekeurd worden. De keuring is onder auspiciën van de Bedrijfs-

raad die deze keuring ook financiert. 38 Keurmeesters van de imkerorganisaties zijn op 17 april j.l. bij elkaar geweest op een bijscholingsdag. Zij hebben onder meer de nieuwe regels bij een mini-keuring toegepast ter voorbereiding op de nationale keuring. De regels van het Algemeen Keuringsreglement die van belang zijn voor de imker die honing inzendt voor een keuring

Algemeen

Drie potten per serie waarvan één met een etiket. Dat geldt ook voor meerdere series die per klasse worden ingezonden. De pot met etiket wordt apart gekeurd; de resultaten daarvan worden genoteerd en pas ná de keuring van de honing op de keuringsbriefjes bijgeschreven. Deze pot kan gebruikt worden voor nader onderzoek als daar aanleiding toe is, voor meting van het glucose-oxidase gehalte en/of pollenanalyse.

- klasse 1 Vloeibare honing
- klasse 2a Crème honing
- klasse 2b Gekristalliseerde honing
- klasse 3a Kristalliserende honing
- klasse 3b Heide-melange honing
- klasse 4 Heidehoning
- klasse 5 Zomerraat
- klasse 6 Heideraat
- klasse 7 Raathoning in honing

- Klasse 2 wordt het eerst gekeurd.

- De vulrand van de glazen pot is een hulpmiddel voor het afvullen van ± 465 gram honing. Onder de vulrand staat niet goed en suggereert dat er te weinig honing in zit en erboven is riskant omdat de deksel verontreinigd kan worden. In beide gevallen worden geen aftrekpunten gegeven, maar wel een opmerking op het keuringsbriefje.

- Vuiltjes: stofachtige deeltjes kunnen worden bestraft met 1 punt, grotere deeltjes kunnen zwaarder worden bestraft. Wasdeeltjes zijn inherent aan het winnen van honing. De aanwezigheid van minuscule wasdeeltjes dient niet bestraft te worden, om eindeloos filteren te voorkomen.

- Schuim: hiermede worden de belletjes aan het oppervlak langs de potrand bedoeld. Enkele belletjes leveren 1 strafpunt op. Indien er voldoende schuim is om bijeengenomen 1/4 van de omtrek te bestrijken, dan worden minstens 5 strafpunten toegekend.

- Geroerde honing: oppervlak is glanzend. Er mag niet te veel lucht in voorkomen. Laagvorming mag niet meer voorkomen als er voldoende geroerd is (te oude honing vertoont ook laagvorming).

Uiterlijk van de inzending:

- Er mag geen honing aan het deksel kleven. Een vorig gebruik (tenzij voor honing) mag niet aan het deksel of de pot herkenbaar zijn. Het deksel dient gaaf te zijn en bij de presentatie passend. Het deksel dient goed te sluiten. Metalen deksels moeten vrij zijn van roestvlekken en een schone inleg hebben. Kunststof wipdeksels worden bij een keuring afgeraden.

- Het etiket dient voorzien te zijn van de naam van de producent en de soortnaam van de honing en een correcte inhoudsopgave. Op het etiket mogen geen aanduidingen voorkomen als 'geneeskrachtige werking' of 'rijk aan mineralen' voorkomen. De volgende toevoegingen zijn toegestaan: bloemen-, lente- of zomerhoning. Toevoegingen zoals 'bijenhoning', 'echte honing' of 'natuurzuivere honing' worden afgeraden. Medicinale termen mogen niet aan de productnaam HONING worden toegevoegd! Het keurmeestersteam adviseert en de inzender beslist in welke categorie de honing gekeurd zal worden. Dit team keurt direct de ingeleverde gekristalliseerde honing op een nat oppervlak.

- De inzendingen worden onmiddellijk genoteerd volgens het administratiesysteem: één lijst per deelnemer en een lijst waarop de nummers van de deelnemers en de nummers van hun inzendingen vermeld worden. Op deze lijst kunnen de behaalde puntentotalen worden genoteerd.

- Er mogen alleen inzendingen ter keuring worden aangeboden die:

- uitsluitend Nederlandse honing bevatten,
- niet ouder is dan 12 maanden en
- waarvan het etiket voldoet aan de eisen van de Warenwet.

Etiket-eisen

Voorbeeld van koolzaadhoning geoogst in juni 1999:

(Inhoud) KOOLZAADHONING

(Gewicht) inhoud 450 gram

(Houdbaarheid) tenminste houdbaar tot december 2001 (of december 2001 of 1201)

(Productcode) 99AK1 (van de groep kasten **A** op standplaats **1** op het koolzaad in 1999) (deze code moet voor de producent herkenbaar zijn en mag bestaan uit cijfers of uit cijfers en letters)

(Producent) Naam, adres.

Hoe lang houdbaar?

Het probleem is: de producent moet zelf een datum invullen. De maximale houdbaarheid van honing bedraagt in het handelsverkeer 2 jaar. Tegen die tijd is het HMF gehalte gestegen tot 40 mg/kg. Dit gehalte loopt namelijk langzaam op met 1 tot 2 mg/kg per maand bij bewaren van honing bij 20°C. Echter een andere wettelijke eis is dat honing niet in gisting mag verkeren. Het is niet uitgesloten dat sommige, meer vochtrijke honingsoorten gaan gisten bij langdurige bewaring. Drie maanden moet honing in ieder geval houdbaar zijn. Echt zorgvuldig gewonnen honing met een laag vochtgehalte en bij voorkeur geroerd na winning (fijn gekristalliseerd) kan langer dan 1 jaar goed blijven. Maar een algemene regel voor de datum die op het potje moet is moeilijk te geven. De imker weet zelf uit ervaring het best wat zijn eigen honing kan hebben.

De lettercombinatie 't.h.t.' mag absoluut niet.

Als datum houden we aan die van 18 maanden na de datum van het slingeren.

Hierbij gaan we uit van honing met maximaal 18,5% water. Bij 19,5% water is dat 6 maanden en bij 21% water is dat al 3 maanden geworden!

Het reglement en de rapporten zijn samengevoegd in een A5-boekje dat bij het secretariaat van de VBBN verkrijgbaar is.

(NB door het gesleutel aan de teksten zijn er onvolkomenheden en/of doublures en misschien zelfs kleine fouten in de tekst gekomen; het boekje zal daarom aan verbeteringen onderhevig zijn).

U kunt het boekje bestellen door overmaking van f4,- (incl. porto) op girorekening 84.68.01 t.n.v. VBBN Bennekom, onder vermelding van 'honingkeuring sturen svp'.

Mocht de reisafstand van uw woonplaats naar de Ambrosiushoeve een bezwaar zijn, dan kunnen de inzendingen eventueel afgeleverd worden bij Het Bijenhuis in Wageningen. Inleveren uiterlijk vrijdag 10 september.

Wij hebben ook de regionale groepen gevraagd adressen bekend te maken waar inzendingen voor de Nationale Honingkeuring verzameld kunnen worden.

Namens de Commissie Honing van de VBBN:

M.J.L.M. Hallmans, F.G.A. Janssen (coördinator)

drs. J.D. Kerkvliet en mw. drs. E.C. Schild (voorzitter).

Twentse imkersclub 't Landras'

Ab Kuypers

'Het telen van bijenvolken met eigenschappen, aangepast aan de in Nederland geldende weersinvloeden en drachtomstandigheden.' Zie hier het doel waarnaar al tien jaar wordt gestreefd door de Twentse Imkersclub 't Landras'. Gedurende enkele maanden per jaar kunnen op een eigen bevruchtungsstation koninginnen worden bevrucht. De selectie van die moeren geschiedt door de imker zelf, de vadervolken worden door de club aangeleverd. Een gesprek met zowel de voorzitter als de secretaris van deze club imkers. Het (voor mij) verre Losser is de bestemming.

208

Aandacht

De één noemt ze 'bastaard' bijen, de ander spreekt over 'huis-, tuin- en keuken-' of zwarte bijen. Allen bedoelen ze hetzelfde. De bewuste liefhebber van de nakomelingen van het hier oorspronkelijke bijenras imkert met het Landras; hij geeft hiermee aan dat deze bij meer is dan 'zomaar' een restant uit vroegere tijden. In Twente doen ze dat imkeren met het landras sinds tien jaar in groepsverband. Eerst waren het individuele imkers, die zich bezig hielden met selectie van gewilde eigenschappen bij deze bijen. Imkerclub 't Landras' is daaruit voortgekomen. Ondanks hun grote inspanningen en een flink aantal actieve leden en belangstellenden, vinden ze zelf, dat er voor dit werk, waarmee overigens meerdere groepen in Nederland bezig zijn, te weinig aandacht bestaat. Lütwich Asbreuk: 'Soms hebben we het gevoel, dat het landras bewust uit de aandacht van imkers wordt gehouden. We lezen en horen wél erg veel over carnica en Buckfast. En dat terwijl toch nog altijd zo'n tachtig procent van de imkers met de gewone bij werkt. Wat de motieven daarvoor zijn weet ik niet. Wat wij ook proberen, het lijkt ons niet te lukken daarin verandering te brengen. Men voelt zich vaak wat achtergesteld.'

Cubitaalindex

Om de invloeden van carnica vanuit het nabije Duitsland tegen te gaan, voelde men zich als liefhebber van het landras wel verplicht streng te selecteren. Men wilde de inheemse bij zo zuiver mogelijk houden. Uit een groep individualisten is tien jaar geleden 't Landras' geboren. Een club imkers die zich hard maakt de eigenschappen van deze bijen te

bewaren en te verbeteren. Een grootschalig onderzoek naar de cubitaalindex was één van de eerste activiteiten. Jozef Athmer, voorzitter van 't Landras hierover: 'Na een eerste selectie van de beste volken van onze leden is dat onderzoek uitgevoerd. De literatuurgegevens van de cubitaalindex van het oorspronkelijke landras is als basis gebruikt. Hieruit kwam onder meer naar voren dat invloeden van vreemde rassen amper aanwezig waren, dank zij selectie tot dan toe. Uit de volken die bij deze test als besten naar voren kwamen zijn de eerste vadervolken voor ons bevruchtungsstation geselecteerd. Voor dit jaar staat wederom een groot onderzoek op stapel.'

Selectie

Het landras wordt niet alleen zo zuiver mogelijk gehouden, maar ook verbeterd. 'Nadelen van het landras zijn, dat deze bijen wat steek- en zwermklustiger zijn, dat is waar. Onze drijfveer is een zo zachtmoedige bij te telen met een goede honingopbrengst,' aldus Lütwich Asbreuk. 'Hoewel, en nu spreek ik vooral over mijn eigen volken, de bijen lang niet meer zo steekklustig zijn als vroeger, zijn zij nog wel wat wisselvallig. Ik heb daar ook geen verklaring voor. Het kan gebeuren dat een volk op een bepaald moment eigenlijk niet goed is te behandelen. Een volgende keer merk je daar weer niets van. Wat betreft de honingopbrengst gaat het de goede kant op. Met tevredenheid kan ik zeggen, dat dit beter is, al blijft het op zich moeilijk aan te geven. We zien af en toe een geringe terugslag. Wel is duidelijk dat de zwarte bij het goed doet op de heide, dit in tegenstelling tot de nieuwere rassen. De zwermklust is echter zeker afgenomen en we hebben gemakkelijker te behandelen volken dan eerder het geval was. Resultaten van imkeren blijven voor een groot deel toch afhankelijk van onder andere de weersomstandigheden. Het ene jaar zal betere resultaten te zien geven dan het andere. Natuurlijk heeft dat niet met de kwaliteiten van de bijen alleen te maken. Ik ben er van overtuigd dat onze bijen even goed zijn als bijen van andere rassen, onder de hier geldende omstandigheden misschien wel beter.'

Bevruchtungsstation

Het bevruchtungsstation van 't Landras' is gedurende de maanden mei, juni en juli in gebruik. Hier staan dan twee vadervolken, die voor de bevruchting van jonge

koninginnen moeten zorgen. Dit station bevindt zich op de Sprengenberg te Nijverdal en is vrijwel zeker vrij van invloeden van andere bijenrassen. Over de werkwijze vertelt Lütwich Asbreuk: 'Het station staat in principe open voor alle imkers, ook niet-leden zijn welkom. Wij doen niet aan koninginnenteelt. De imker zelf kweekt en selecteert zijn koninginnen om die bij ons te laten bevruchten. Voor de aanlevering van deze koninginnen adviseren wij gebruik te maken van dieraamskastjes. Deze opvullen met een voerraam, een leeg raam met in het midden een raam met kunstraat. Dat laatste is een mooi controlemiddel om te kunnen zien of de moer al aan de leg is. Over de hoeveelheid begeleidende bijen verschillen de meningen. Wij raden aan minstens twee kopjes bijen mee te geven. De kastjes dienen voorzien te zijn van een darrenroostertje. Na telefonische afspraak, worden de kastjes op een vrijdag bij mij thuis ingeleverd. Ik zorg voor de plaatsing op het station. Veertien dagen later, op een zaterdag, kunnen de kastjes weer worden opgehaald.'

Wat betreft Amerikaans vuilbroed, de vadervolken worden hierop getest, de aangeleverde volkjes voor bevruchting dienen een vuilbroedvrij-verklaring te hebben.

De bevruchtingskastjes

Bevruchtingskastjes

De behandeling van de kastjes, zowel vóór als ná de bevruchting is natuurlijk van groot belang. Lütwich Asbreuk: 'De bevruchtingskastjes dienen tijdig te worden klaargemaakt. Zij moeten één, liever twee nachten in de kelder worden weggezet. Dit bevordert de eenwording van het volkje. Dus niet even snel een kastje met bijen en een jonge moer vullen, dat loopt uit op een mislukking. Omdat er dan nog geen homogeniteit is onder de bijen, oriënteren zij zich niet, verdwalen, krijgen te maken met roverij, kortom van bevruchting komt niets. Van de goed aangeleverde

volkjes durf ik te beweren, dat wij een slagingspercentage kennen van honderd procent. Het voordeel van drieramers is dat, bijvoorbeeld bij slecht weer, men hierin kan doorkweken, om eventueel later deze volkjes te verenigen op een gunstiger tijdstip. Wij adviseren de drieramer langzaam op te kweken via een zesramer tot een zelfstandig volk en dit in te winteren. Zo loop je de minste kans op mislukken. Zelf doe ik het in ieder geval zo. Het levert goede resultaten op.'

De vereniging

De Twentsche imkersclub 't Landras' kent zo rond de dertig leden, nu nog vooral afkomstig uit Twente, maar staat open voor alle geïnteresseerde imkers. Rond de club hebben nog eens zo'n twintig imkers bemoeienissen met de activiteiten. Een lidmaatschap kost f 10,-. Behalve het beheer van het bevruchtingsstation organiseert men twee vergaderingen per jaar. Onderwerpen betreffende de selectie van het landras staan uiteraard hoog op de agenda. Contacten met andere groepen, die zich met het landras bezig houden, zijn er vooral met Texel, maar ook met groepen in België en Duitsland, zij het dat die nog niet uitgebreid zijn. 'Wij willen echter wel proberen de activiteiten die er op verschillende plaatsen zijn een beetje te gaan bundelen. Nu staan we eigenlijk nog maar een beetje aan de zijlijn te schreeuwen.' Hoewel de vereniging bepaalde ideeën over selectie en imkeren propageert, legt men elkaar geen strenge regels op.

Bijenvriendelijk

Het 'bijenvriendelijk imkeren' staat hoog in het vaandel. 'Ach, dat moet je ook weer niet al te zwaar zien hoor. In het algemeen hanteren wij de regel onze werkwijze aan te passen aan de cyclus van de bijen, de bijen zo natuurlijk mogelijk hun gang te laten gaan. Wij zeggen dus niet, dit mag wel en dat mag niet. Iedereen vult dat naar eigen inzichten in. Maar het omlarven, bijvoorbeeld, is iets dat wij niet doen. Maar, misschien komt er een moment, dat we ons ook met zulke zaken moeten bezighouden. Zo werkt de één met redcelmoeren, de ander met zwermcelmoeren. En wat dat bijenvriendelijk betreft, dit heeft natuurlijk zijn beperkingen, er zijn telkens momenten waarbij je dingen moet doen, die niet echt leuk voor de bijen zijn.'

Contactadres: secretariaat, L.Asbreuk, Andersonstraat 34, 7582 AZ Losser, 053-5383958.

Monitoring-onderzoek Amerikaans vuilbroed een succes

Elbarte Kamp, Marleen Boerjan

Het jaar is alweer zes maanden oud, de eerste uitbraken van Amerikaans vuilbroed (AVB) zijn bekend en aangepakt. Twee redenen om eens bij het ID-DLO navraag te doen over de stand van zaken met betrekking tot het monitoringsonderzoek AVB. Het is echter nu reeds duidelijk dat het onderzoek succesvol zal zijn omdat vele imkers, verspreid over het gehele land, voederkransmonsters hebben ingestuurd.

Het doel van het monitoring-onderzoek is op de eerste plaats een goed overzicht te krijgen van de verspreiding van de sporen van *Paenibacillus larvae*, de veroorzaker van AVB in Nederlandse bijenvolken.

Als tweede helpt het monitoring-onderzoek bij het vroegtijdig opsporen van infectiehaarden. Op de laatste plaats kan onnodige verspreiding van AVB voorkomen worden.

Aantal inzendingen

Tot nu toe hebben 1.160 imkers in totaal 1.505 voederkransmonsters ingezonden voor onderzoek. De meeste voederkransmonsters waren verzamelmonsters van 5 tot 6 volken. Hoewel dit nog niet precies is uitgezocht is onze eerste indruk dat deze imkers uit het gehele land komen en daarom verwachten we op het eind van dit jaar een betrouwbaar beeld te hebben van de verspreiding sporen van *P. larvae* in Nederlandse bijenvolken.

Resultaten van het onderzoek

In verreweg de meeste monsters, namelijk 1.477 is geen *P. larvae* aangetoond. Enkele monsters (17) waren ongeschikt voor onderzoek. Deze monsters bevatten zoveel sporen van andere bacteriën dan *P. larvae*, dat het onmogelijk is hier een *P. larvae* tussen te herkennen. In slechts 11 monsters is *P. larvae* aangetoond. Drie daarvan waren afkomstig van drie imkers uit Emmen en andere uit Amsterdam, Boxtel, Edam, Naaldwijk, Utrecht, Terschelling, Tiel en Vogelwaarde. De monsters van imkers uit Emmen, Boxtel, Edam en Amsterdam bevatten veel *P. larvae* sporen, het monster van de imker uit Vogelwaarde bevatte weinig sporen terwijl de monsters van imkers uit Naaldwijk, Utrecht, Terschelling en Tiel maar erg weinig sporen bevatten.

Het vervolg na een positieve uitslag

Wij hebben geprobeerd elke imker binnen 14 dagen

een uitslag te geven. Meestal was dat een goed bericht: er zijn geen sporen aangetoond. Als er wel sporen zijn aangetoond dan krijgt ook de Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees (RVV) bericht. U krijgt dan bezoek van medewerkers van de RVV die komen de volken controleren op klinische verschijnselen in het broed en nemen voederkransmonsters van de individuele volken. Dit is onafhankelijk van het aantal gevonden sporen. Bij een gering aantal sporen is er meestal nog niets aan de hand omdat er aan het broed zelf niets te zien is. Wel moet de volken goed in de gaten gehouden worden. Immers, ook één spore kan zich snel in het broed tot honderden sporen vermenigvuldigen met alle gevolgen van dien. Bij dit herhalingsonderzoek werd in de monsters van de imkers uit Utrecht, Naaldwijk, en Tiel geen *Paenibacillus larvae* aangetoond. De resultaten van de imker uit Terschelling zijn nog niet bekend. Dat het tweede onderzoek negatief verloopt kan heel goed want als er erg weinig sporen in de monsters zitten dan speelt toeval een relatief grote rol bij het al of niet aan tonen. In Emmen, Boxtel en Edam bleek sprake te zijn van klinisch vuilbroed. Dankzij dit monitoringonderzoek is dit in een vroeg stadium ontdekt en vóórdat de imker herkende dat zijn/haar bijen vuilbroed hadden. Hopelijk hebben wij hierdoor verbreiding kunnen beperken en blijft de schade beperkt. Inmiddels is hier de reguliere vuilbroed bestrijding door de RVV in volle gang.

Oproep

Het is duidelijk dat het monitoringsonderzoek reeds haar vruchten afwerpt. Verwacht wordt dat er nog meer monsters worden ingezonden. Advies: het is raadzaam om nogmaals een voederkransmonster te laten onderzoeken als er in het voorjaarsmonster een gering aantal sporen is gevonden, ook al zijn de volken niet ziek.

Analiste bij het ID-DLO ent de voedingsbodems met een klein deel van het voederkransmonster nadat dit goed is gemengd.
Foto: Henk de Vries, ID-DLO

Spuitschade altijd melden

Catherine Reker, Bedrijfsraad

Omdat juli en augustus de meest beruchte maanden zijn met betrekking tot spuitschade, volgt hier de informatie die samen met de Algemene Inspectie Dienst (AID) en de Commissie Spuitschade met de Bedrijfsraad is afgesproken.

Wanneer en hoe stelt u vast of u te maken hebt met spuitschade en hoe moet u in dat geval handelen? Bijensterfte die op spuitschade wijst, kunt u onder meer herkennen aan het grote aantal dode bijen bij alle kasten. Kenmerkend voor spuitschade is dat de bijen stuifmeel aan de poten hebben. Verdere kenmerken zijn ver opengesperde monddelen en uitgestoken tong. Stervende bijen maken een typisch 'huilend en brommend' geluid. Bovendien is het goed vliegweer. Dit zijn tekenen die wijzen in de richting van spuitschade.

Als u denkt dat u met spuitschade te maken hebt, moet u in alle gevallen contact opnemen met de AID. Deze dienst geeft u dan instructies over verdere handelingen. *NOOIT* zelf al monsters nemen, want dan heeft inspectie door de AID geen zin meer. Als echter de AID door overmacht (extreme drukte, vakantieperiode) niet direct kan komen, zult u instructies ontvangen dat u een monster moet nemen. (Bijvoorbeeld wat van de dode bijen in een potje doen en in de diepvries bewaren). Als u volgens die instructies handelt, is het monster wel legaal en wordt het onderzocht door de AID.

Opsporingsdienst

De AID is een opsporingsdienst en bevoegd tot dit werk. Er vindt een strafrechtelijk onderzoek plaats, waarbij de dader door Justitie bestraft kan worden. Bijkomend kan de dader door Justitie verantwoordelijk gesteld worden voor uw geleden schade. Sinds het 'rampjaar' 1996 is het verschijnsel 'Spuitschade' veel meer onder de aandacht van o.a. landbouworganisaties en er zijn al verschillende spuiters door een uitspraak van de rechter inderdaad aansprakelijk gesteld. Inmiddels bestaat ook al de nodige jurisprudentie. Bij een foutieve handeling van uw kant ('vormfouten'), kan het onderzoek worden stopgezet. Er is regelmatig contact tussen deze dienst en vertegenwoordigers van de imkers en wij van onze kant zijn ervan overtuigd geraakt van de positieve en objectieve instelling van deze instantie.

Een belangrijk punt is dat u altijd meldt waar uw bijen

staan. Bij eventuele spuitschade moet de AID meestal spuurwerk verrichten om te achterhalen waar bijenvolken staan. Ook als een boer wil spuiten en hij wil de betreffende imkers inlichten, is het vaak onmogelijk de eigenaren van alle bijenvolken te vinden. Geef het door aan bijvoorbeeld de drachtcoördinator van uw subvereniging.

Verder moet u een spuitschadeformulier aanvragen bij uw eigen organisatie. Ik wil hier nog eens benadrukken dat u in alle gevallen een formulier aanvraagt, invult en opstuurt naar uw eigen organisatie. De VBBN verzamelt de formulieren van alle organisaties en voert de gegevens in. Alle gegevens worden gebruikt in het jaarlijks overleg tussen de Commissie Spuitschade en de Werkgroep Bijen en Bestrijdingsmiddelen van de Bedrijfsraad. De verzamelde formulieren vormen informatie voor de statistische verwerking, ten behoeve van de Commissie Toelating Bestrijdingsmiddelen, die het gebruik van bepaalde middelen kan veranderen, aanpassen of verbieden.

Ik eindig met u erop te wijzen dat de AID, boeren, mede-imkers en niet in de laatste plaats onze bijen verantwoordelijk gedrag mogen verwachten van de imkers! Wij kunnen als overkoepelende organisatie pas met de overheid tot overeenstemming komen om middelen eventueel te verbieden en misbruik te straffen, als we over voldoende gegevens beschikken. Meldt u dus altijd en neem bij twijfel contact op met de Ambrosiushoeve of met iemand van uw vereniging die van deze materie op de hoogte is. Uiteraard is het van belang dat u verschijnselen die wijzen op spuitschade onderscheidt van bijenziekten zoals Nosema! (ook blijkt elk jaar in sommige gevallen opnieuw dat honger de doodsoorzaak is van bijensterfte en is dus de imker de boosdoener.)

Bijkomend effect van spuitschade is dat wij als imkers dit kunnen constateren omdat wij onze bijen voortdurend onder toezicht hebben. Voor vogels, kleine zoogdieren, hommels, vlinders en solitaire bijen valt schade nauwelijks op.

Nogmaals: zeer belangrijk om schade te melden en formulieren aan te vragen.

Telefoonnummers voor het melden van spuitschade

AID Inspectie Noord en Oost (Zwolle): 038-4291300

AID Inspectie West (Utrecht): 030-6692669

AID Inspectie Zuid (Eindhoven): 040-2562562

Ambrosiushoeve: 013-5425888.

1999, jaar van de tamme kastanje

Frans Janssen, Raad van Advies van de Stichting Robinia

De Stichting Robinia, reeds meer dan tien jaar in woord en daad bezig met de teelt en toepassing van Europees kwaliteitshout, heeft voor dit jaar de tamme kastanje (*Castanea sativa*) uitgekozen als boom voor 1999. De robinia en de zoete kers (*Prunus avium*) waren reeds voorgegaan als boom van het jaar. De argumenten om meer Europees kwaliteitshout te gebruiken zijn bekend. Minder tropisch hardhout is in een aantal gevallen zeer wel mogelijk. Van robiniahout is bekend, dat het zonder conservering zeer lang voor buitengebruik mee kan. Toepassingen onder andere als paalhout en tuinmeubilair. De tamme kastanje mag dan als boom en vooral door de vruchten bekender

evenals de robinia en de zoete kers, volop nectar en stuifmeel. Opvallend zijn de mannelijke katjes, die geel stuifmeel leveren. De honing is donker van kleur en heeft een pittig aroma. De bloeitijd komt na die van de zoete kers en robinia en wel rond de maand juli, een periode waarin de bijenweide in een aanzienlijke dip verkeert. De bloeiende bomen worden dan ook massaal bevrogen. Gezien de goede markt voor kastanjehout plus het feit dat deze boomsoort weinig eisen stelt en makkelijk is te zaaien, lijkt niets een grootschalige aanplant voor houtproductie in de weg te staan, al moet men voor zaaghoutdikke stammen dus wel enig geduld hebben, zo'n 35 jaar. **Boom van het jaar** betekent, dat de Stichting Robinia zich dit jaar extra zal inzetten om de teelt en de toepassing van de tamme kastanje te stimuleren. Inl.: Stichting Robinia, Postbus 494, 6700 AL Wageningen, 0317-427570, E-mail: strobini@bos.nl

212

Mannelijke bloemen die nectar en geel stuifmeel leveren. (Foto: Frans Janssen).

zijn, het kastanjehout is het zeker niet. En dat is onterecht! Deze boom, reeds door de Romeinen naar ons land gebracht en inmiddels volledig als inheems geaccepteerd, levert uitstekend hardhout voor onder andere palen en schuttingen. De boom stelt weinig eisen: op kalkarme bodems met een lage waterspiegel laat hij een snelle groei zien tot wel twintig meter hoogte. Gezonde exemplaren kunnen meer dan 500 jaar oud worden. Nederland vormt de noordgrens voor deze boomsoort. Lage temperaturen doen de boom geen kwaad, de vruchtzetting daarentegen blijft achter. De tamme kastanje is geschikt voor bossen, erfbeplantingen, lanen en parken. Hij is weinig gevoelig voor wind en verdraagt zelfs schaduw.

Een uitstekende drachtbron

Behalve kwaliteitshout levert de tamme kastanje,

Deze is dik genoeg voor zaaghout (foto: Stichting Robinia)

Kwaliteit van darren

Het zal niemand verbazen dat uit onderzoek blijkt dat darren die in het larvestadium door de varroamijt worden geparasiteerd van mindere kwaliteit zijn dan darren die onder betere condities opgroeien. Veel onderzoek naar de kwaliteit van darren na varroa-besmetting en gebruik van varroabestrijdingsmiddelen is er niet. Een recent Amerikaans onderzoek levert interessante informatie op.

In het onderzoek heeft men 3 groepen volken gebruikt: 1. Vijf volken met weinig of geen mijten en geen bestrijding met Apistan, 2. vijf volken met geen of weinig mijten en bestrijding met Apistan: twee strips, aan elke kant van de raat waarin de darren werden opgekweekt en 3. vijf volken die zwaar besmet waren met mijten. Uitlopende darren werden met verf gemerkt.

Levensuur van darren in met Varroamijten besmette volken.
(% darren in leven 1, 11 of 18 dagen na het uitkomen)

Besmetting	1 dag	11 dagen	18 dagen
weinig mijten, geen Apistan	97	53	37
weinig mijten, wel Apistan	86	43	33
zwaar besmet, geen Apistan	60	33	20

Het onderzoek laat zien dat 97% van de darren uit de onbehandelde volken met weinig mijten één dag na het uitlopen nog in leven was, bij de volken met Apistan was dat 86% en bij de volken met een zware varroa-besmetting was dat 60%. Na 11 dagen was dat respectievelijk 53, 43 en 33%, na 18 dagen 37, 33 en 20%. Darren zijn na ± 12 dagen geslachtsrijp. Het constateren van de vroegtijdige dood van darren uit volken met een flinke varroamijtbesmetting en na blootstelling aan Apistan is het belangrijkste resultaat van dit onderzoek. Voordat de varroamijt zijn verwoestende werk deed, hoefden commerciële koninginnen-telers zich geen zorgen te maken over de bevruchting van hun moeren. De talloze bijenvolken, die in Amerika tot voor kort in het wild leefden, produceerden vele tienduizenden darren. Nu deze verdwenen zijn, moet men zich zorgen maken over de benodigde aantallen darren, want slecht gepaarde koninginnen worden door de bijen snel vervangen. Zich verzekeren van voldoende darren is een essentieel onderdeel van het produceren van een goede kwaliteit moeren voor de handel.

De onderzoekers adviseren het volgende: darren-producerende volken moeten in ruime mate aanwezig zijn. Gebaseerd op de huidige kennis rekent men erop

dat voor één moer ongeveer 60 darren nodig zijn: 20 voor de paring en 40 als reserve wegens een vroege dood of het ten prooi vallen aan insekteneters. Verder moet men vroeg beginnen met de varroa-bestrijding, wat wel eens moeilijk kan zijn wanneer de bedrijfsmatige imkers al heel vroeg moeren wil hebben.

Bron: *American Beejournal*, februari 1999

De Schallomat

In Bijen 7(10): 257 (1998) berichtte ik u over de Schallomat. Een apparaat om met behulp van zeer hoge tonen de varroamijt te doden. Bij het lezen van zoiets wordt een mens nieuwsgierig. Als het werkt is het dé oplossing voor een groot probleem. Het bijenteeltinstituut van de deelstaat Beieren deed een proef met twee grote volken.

Van de twee volken die bij de proef betrokken waren en die 70 meter van elkaar stonden, werd gedurende een week de natuurlijke mijtenval vastgesteld. Vervolgens werd een Schallomat bij een volk ingebouwd en in werking gesteld van 20 augustus tot en met 17 september. Het andere volk diende als controlevolk. Daarna werden de rollen van controle en proefvolk omgedraaid. De aantallen mijten die gedurende deze periode naar beneden vielen lieten geen invloed van de Schallomat zien. De pieptoon die het apparaat produceerde was tot op 15 meter van de stand te horen en deed onaangenaam aan voor het gehoor. In woongebieden is dit apparaat dus niet te gebruiken. Boven het verslag van deze proef werd aangegeven dat een test met twee volken niet voldoende is om gefundeerde uitspraken te doen.

Bron: *ADIZ*, maart 1999

Een zakelijk succes met bijengif

In Nieuw-Zeeland besloten 4 werkloze Russische emigranten hun eigen werk te scheppen. Zij gingen bijengif winnen om het te gebruiken als medicijn en pijnstillers. Ze wonnen prijzen met hun nieuwe manier om het gif te winnen en met hun zakelijke succes. Zij winnen het gif door een glasplaat bovenop de volken te leggen, die ze huren van lokale imkers. Met elektrische schokken worden de bijen geprikkeld, waarna ze in de glasplaat steken. Omdat de angel niet in het glas kan doordringen, komt het gif op de glasplaat. De bijen sterven niet zoals bij andere methoden om het gif te winnen. De glasplaat, nat van het bijengif, wordt gedroogd. Hierna kan het gif eraf geschraapt en verwerkt worden.

Bron: *The New Zealand Beekeeper*, februari 1999

Op stap met bijenhouder Piet Kuys

Door Peter Liefbroer

Als bijenleraar in Noord-Holland ontmoet ik allerlei soorten bijenhouders. De hele enthousiaste vind ik erg leuk. Piet Kuys is zo'n hele enthousiaste bijenhouder. Beginners- en gevorderdencursus gedaan, actief op Schiermonnikoog in de koninginnenteelt en bij het slingeren van de lamsoorhoning, reist met zijn bijen naar het fruit of naar de phacelia in Friesland en teelt ook zelf koninginnen.

Enthousiast

Maar het enthousiasme van Piet Kuys gaat verder.

214 Staat er een advertentie in 'Bijen' waar een imker wordt gevraagd in Abu Dhabi dan reageert hij. Vertel ik hem dat een imker uit Canada mij e-mailde of ik nog een stagiaire ken voor hun bedrijf in Alberta, hij zou het liefst zelf gaan. Zo stond er een half jaar geleden een advertentie in 'Bijen' voor een medewerker bij honingverwerkend bedrijf 'De Traay' in Lelystad. Piet, eigenlijk een zuivelman in het dagelijks leven, wilde daar graag zijn licht eens opsteken. En hoewel hij er niet is gaan werken, trof mij de bezieling waarmee hij vertelde over de keer tijdens zijn testperiode dat hij een vat lindehoning moest legen in een grotere kuip. Hij werd overrompeld door een groots gevoel bij het zien, ruiken en zeg maar gerust beleven van zo'n grote hoeveelheid verrukkelijke honing. Piet en ik bezoeken samen 'De Traay' op een mooie dag in februari. We hebben een gesprek met Wouter Vuyk, general director, en worden door hem ook rondgeleid in de fabriek.

'De Traay'

Het bedrijf 'De Traay' is nu ruim twee jaar gevestigd op het Industrierrein Oostervaart in Lelystad. Per dag wordt op er momenteel, met ongeveer 20 werknemers, 20 ton honing van buitenlandse herkomst verwerkt. Specialiteit van 'De Traay' is het brengen van een uitgebreid assortiment honing, dat bij het verwerkingsproces zo min mogelijk wordt verhit en een uitstekende geur en smaak heeft. Naast 'Raw honey' (acacia- en klaverhoning) worden ongeveer tien 'soort' honingen verkocht in natuurvoedingswinkels. Deze honingsoorten zijn in hoofdzaak afkomstig van één plant. Het kan gaan om kruidige soorten als lavendel-, rozemarijn- of tijmhoning. Of om bijzondere soorten als eucalyptus-, boekweit- of

sinaasappelbloesemhoning. Maar ook bekendere honingen worden verwerkt zoals koolzaad-, linde- en zonnebloemhoning.

Sommige van deze honingsoorten worden verkocht onder het EKO keurmerk volgens in samenwerking met SKAL opgestelde richtlijnen. Bijen die deze honing produceren worden ingewinterd op eigen honing en niet op suikerwater. Chemische bestrijdingsmiddelen worden in de volken en op de drachtplanten waarop ze vliegen niet toegepast. De honing wordt koud geslingerd (een aanbeveling die ik nooit zo goed begrijp, want honing wordt toch altijd koud geslingerd of hebt u de raten wel eens opgewarmd voor het slingeren?).

De EKO-honing is veelal afkomstig van bijen die vliegen in ongerepte natuur, bijvoorbeeld in Nieuw Zeeland, Zambia of Canada. Deze honing wordt verkocht als 'biologische honing'. Vooral de eis dat de bijen moeten worden ingewinterd op eigen honing maakt het moeilijk om in Nederland biologische honing te produceren. Ook de garantie 'drachtplanten zonder chemische bestrijdingsmiddelen' is moeilijk te geven omdat je nooit zeker weet waar de bijen de nectar hebben verzameld.

In wereldwinkels is honing te koop met het Max Havelaar keurmerk. Deze honing is direct ingekocht bij organisaties van kleinschalig werkende bijenhouders in de derde wereld tegen een gegarandeerde, wat hogere prijs dan de wereldmarktprijs. Daarnaast is er een gunstig uitbetalingsmoment ('voorfinanciering') en is de samenwerking van langere duur zodat er inkomenszekerheid bestaat.

P. Kuys en W. Vuyk bij 'de trog'. Foto: P. Liefbroer.

Polderhoning en 'Mellona'

Naast soorthoning verwerkt 'De Traay' ook bloemenhoning. Honing zoals mijn bijen die ook maken in Purmerend door nectar te verzamelen op verschillende drachtplanten. Of zoals de bijen van 'De Traay' (nog een restant van de imkerij waarmee het bedrijf in Leersum begon, aangevuld met honing van enkele andere imkers uit de polder) in Flevoland de polderhoning produceren afkomstig van wilg, paardebloemen, fruit, klaver, distel, phacelia en wilgenroosje. Daarnaast weer de tropische varianten uit Zuid- en Midden-Amerika, Nieuw Zeeland en Zambia. Het oudste en wellicht bekendste honingmerk uit de supermarkt 'Mellona' wordt ook bij 'De Traay' verwerkt. Deze honing is een zorgvuldig samengestelde melange van bloemenhoning uit Zuid- en Midden-Amerika, waarbij voor een supermarktprijs toch een smakelijke honing kan worden verkocht. 'Alleen a-kwaliteit verlaat mijn fabriek', drukt Wouter Vuyk ons op het hart. 'Geen Chinese rotzooi.'

Productieproces

Over het productieproces heeft Piet mij eerder al het één en ander verteld, op weg naar Lelystad. Het pasteuriseren van honing, zoals ik in Canada op alle honingpotjes uit de supermarkt zag staan, gebeurt bij 'De Traay' niet. Wel wordt de honing in een warmtewisselaar in korte tijd vloeibaar gemaakt, hetgeen ze ook nog enige tijd daarna blijft. Dit om een goed uitgangproduct te krijgen voor vloeibare honing of voor crèmhoning.

Voordat de honing door de warmtewisselaar gaat moet de honing eerst uit het vat gestort worden. Daartoe wordt de in een warmtecel op temperatuur gebrachte honing in het vat meestal eerst 'geboord': de vaste honing wordt één of meer keren geroerd door een vin, aangedreven door een sterke motor. Dan gaat het vat terug naar de warme cel zodat de honing loslaat van de wand van het vat. Dan kan de honing gestort worden in 'de trog', een grote honingbak waar het vloeibaar maken van de honing begint. Vervolgens wordt de honing via de warmtewisselaar vloeibaar gemaakt en geroerd. Dan is er sprake van een 'halffabriekaat', klaar om in glas te verpakken.

Naast HMF bepaling worden ook alle andere eisen van de Warenwet voor honing in een laboratorium vastgesteld. HMF waarde, water-, diastase-, fructose- en glucose gehalte kunnen in het eigen laboratorium worden bepaald. Onderzoek naar botanische herkomst (stuifmeelonderzoek), vervalsingen, aanwezigheid van bestrijdingsmiddelen, antibiotica of andere

residu's worden in andere, gespecialiseerde laboratoria gedaan.

Op de weg terug

Helaas blijkt de vlakbij gelegen heem- en bijentuin annex koffie/theeschenkerij 'Wind in de wilgen' nog gesloten, zodat Piet en ik de nabespreking in de auto moeten doen. De Traay is een mooi bedrijf, groter dan gedacht en, voor zover wij dat kunnen beoordelen, met een zorgvuldige bedrijfsvoering. Ik zal zeker soorthoning (ondertussen heb ik lekkere sinaasappelbloesemhoning en bijzondere, sterke boekweithoning geproefd) of Max Havelaar honing van 'De Traay' blijven kopen, als mijn eigen honing in de loop van de winter opraakt. Ik vind die smakelijke honing weer eens heel iets anders dan mijn eigen honing. Maar eigen honing, zoals die van mij, van Piet en van alle andere imkers blijft toch de meest zuivere en de minst bewerkte, hoe zorgvuldig ze in Lelystad ook werken!

advertentie

Dipam organiseert activiteiten rondom de Bij en Kaars. Dipam maakt kaarsen van bijenwas, heeft een kaarsen cadeau winkel, decoreert kaarsen op bestelling, organiseert groepsfeesten en workshops en onze imker laat u kennis maken met (biologisch dynamisch) imkeren.

Wij organiseren dit najaar een drietal workshops:

1. Bijen.
2. Kaarsen dompelen.
3. Kaarsen gieten.

Minimaal 15 en maximaal 25 deelnemers per workshop. Kosten: per persoon f 35,-.
Heeft u interesse?

Bel of schrijf ons, wij sturen u dan graag nadere informatie.

Dipam C.V., Van Rijckevorselstraat 4A, 3972 ER Driebergen. Telefoon: 0343-51.44.82.

PS. Tijdens onze openingstijden kunt u bij ons doorlopend een kaars dompelen en decoratie materialen kopen zodat u een prachtig persoonlijk geschenk kunt maken. Bel voor onze openingstijden. Wij zijn gesloten van 18 juli t/m 2 augustus.

Ziektebestrijding 1998

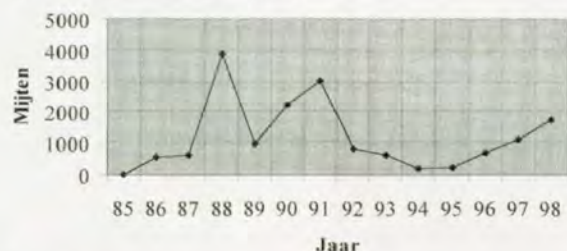
Dit jaar was de bestrijding van de varroamijt hard nodig. Het aantal bij de bestrijding gedode mijten neemt de laatste jaren weer langzaam toe. Hieronder het resultaat van de mijtenbestrijding bij mijn eigen volken vanaf het eerste jaar van besmetting. Ter verduidelijking zijn de resultaten ook grafisch uitgezet.

Ontwikkeling varroabesmetting '85-'98

Jaar	Gemiddeld	Minimum	Maximum
1985	2,5	---	7
1986	550	90	2200
1987	620	100	4500
1988	3910	770	9200
1989	975	110	6600
1990	2225	275	9400
1991	3025	600	8300
1992	807	205	2900
1993	613	70	2165
1994	197	11	1645
1995	218	13	558
1996	678	65	4900
1997	1118	61	6325
1998	1756	250	4500

216

Vooraf uit Zuid-Europa, maar ook uit Frankrijk, Zwitserland en België (Wallonië) komen meldingen van resistentie van de varroamijt tegen fluvalinaat (de werkzame stof in Apistan). Ook dit jaar heb ik daarom bij een aantal volken een nabehandeling met Apitol uitgevoerd. De resultaten van deze test geven reden tot zorg. Gemiddeld vielen er 28 mijten, met een maximum van 75 mijten (vorig jaar gemiddeld 5 met een maximum van 12 mijten).

Conclusie

De resistentie tegen fluvalinaat bij de in mijn volken aanwezige mijten neemt toe. De imkers die vanuit Zuid-Nederland de koolzaadvelden in Wallonië bezoeken moeten rekenen op een nog hogere restpopulatie aan mijten. Een restpopulatie van meer dan 30 mijten in het voorjaar is voldoende om een volk in de zomer in te laten storten.

We zullen dit jaar aanvullende maatregelen moeten nemen om tussentijds de broedcyclus van de varroamijt te onderbreken. Diverse maatregelen zijn mogelijk. Denk bijvoorbeeld aan de door de Ambrosiushoeve gepropagandeerde darrenraatmethode. Ook behandeling van zwermen en kunstzwermen (zonder gesloten broed), met Apistan, Apitol of mierenzuur is een mogelijkheid.

P. Verkooijen, Heinkenszand

Poetsgedrag en varroamijt (2)

In een voorgaande bijdrage (zie Bijen 8(2): 52-53 (1999) deden wij verslag van een opvallende vorm van poetsgedrag op ons Buckfastteeltstion. Sinds 1994 telen en selecteren wij op o.a. deze eigenschap met het oog op het voorkomen van ziekten, zoals kalkbroed en Amerikaans vuilbroed. Dat dit (hoogontwikkeld) poetsgedrag ook een belangrijke rol kan spelen bij de bestrijding van de varroamijt, bleek ons - enigszins onverwacht - bij de jaarlijkse behandeling van ons volken met Apistanstrips in de maand augustus 1998. De besmetting bleek gering. Niet alleen op ons teeltstation, ook bij imkers die teeltmateriaal van ons betrokken hadden. In geval van ongeloof vanwege bijvoorbeeld hergebruik van de strips, leverde het aanbrennen van nieuwe strips geen ander resultaat op. Van 5 testvolken (op stand 1 van ons station) deden wij u in genoemde bijdrage via een grafiek met commentaar verslag. We beloofden u toen in een volgende bijdrage te informeren over de resultaten van kast 6 t/m 12 (op stand 2). Deze kasten hebben we in de maanden december t/m januari (tijdens de broedloze periode) behandeld om ons een beeld te vormen van het aantal varroamijten waarmee de volken het voorjaar ingegaan zouden zijn zonder Apistanbestrijding.

Tellingen

Uit onze lijst van tellingen blijkt dat het aantal uit deze kasten gevallen mijten varieert tussen 444 (kast 10) en 714 (kast 11). In beide gevallen betrof het overigens een volk met een F1-moer. De kasten met F0-moeren scoorden tussen de 511 en 561 mijten. Hieronder een overzicht van kast 1 t/m 5 (zomerbehandeling) en van kast 6 t/m 11 (winterbehandeling). Kast 12 moest door omstandigheden aan de telling onttrokken worden.

Overzicht van het aantal mijten per kast

98/99	F0/F1	van / tot	aantal
K 1	F0	19/ 8- 7/10	256
K 2	F0	24/ 8- 7/10	802
K 3	F0	30/ 8- 7/10	392
K 4	F0	20/ 8- 7/10	126
K 5	F1	2/12-31/12	369
K 6	F0	20/ 1-22/ 2	561
K 7	F0	24/10- 6/ 1	511
K 8	F1	14/10-31/12	580
K 9	F1	14/10- 4/ 1	558
K10	F1	7/ 1-24/ 2	444
K11	F1	20/ 1-24/ 2	714
K12	niet geteld		

K1 t/m K5 bevinden zich op stand 1

K6 t/m K12 bevinden zich op stand 2

Kast 12 niet geteld i.v.m. ontbreken van de gaasbodem.

Vragen en (mogelijke) antwoorden

Het relatief geringe aantal mijten na zowel de zomer als de wintertelling roept enkele vragen op. Om met de belangrijkste te beginnen: is de conclusie juist dat de varroabesmetting kleiner is naarmate het poetsgedrag bij het volk hoger is ontwikkeld? Onze ervaringen neigen tot een positieve beantwoording van deze vraag. Onder welke omstandigheden en op welke wijze wordt de mijt dan door de bijen aangepakt? Op grond van onze waarnemingen doen zich een aantal mogelijkheden voor. Wat de omstandigheden betreft: de broedloze periode en de perioden van broedstilstand tengevolge van bijvoorbeeld plotselinge weersveranderingen lijken de varroa-ontwikkelingen te remmen. Ook langdurig koude perioden waarin het broed beter wordt verzorgd (warm gehouden) hebben een remmend effect op de ontwikkeling van de mijt. Wat de wijze waarop (het poetsgedrag) aangaat: de bijen poetsen bij elkaar de mijten weg; de mijten worden op de raat bij het in- en uitgaan van de cel aangepakt; de besmette cellen worden grondig gepoetst. Wellicht ten overvloede zij hier opgemerkt dat een lage varroabesmetting in de omgeving o.i.l een gunstige invloed kan hebben.

Proef op de som

We gaan in 1999 op voorlopig 3 standen een Buckfastvolk naast een 'Hollands' volk zetten. We behandelen beide volken m.b.t. de varroabestrijding op exact dezelfde wijze. Van de resultaten uit dit vergelijkend onderzoek zullen wij u te zijner tijd verslag doen.

Oproep

Imkers uit de regio die willen meewerken aan dit onderzoek vragen wij telefonisch contact met ons op te nemen.

Enkele overwegingen tot slot

- Als het doel is een bij te ontwikkelen die zonder chemische bestrijdingsmiddelen van imkerswege in staat is op eigen kracht (auto-machos) de varroamijt het hoofd te bieden is alleen selectie - hoe noodzakelijk ook - een doodlopende weg.
- Ook telen binnen een (stabiel) ras leidt binnen één imkersleven niet tot het gewenste resultaat: de natuur deed er honderdduizenden jaren over de honingbij al zijn verschillende eigenschappen te geven.
- Kruisen van bijen met de gewenste eigenschappen en de selectie op die kruisingen is de enige mogelijkheid om binnen een imkersleven het gestelde doel (in ons geval het beoogde poetsgedrag) min of meer te bereiken.

Teeltgroep De Liemers, Duiven, 0316-265036

At Hendriks, Ruud Schoorl, Ton Thissen en Tanja Basemoire

Concurrerende bijen

In veel krantenartikelen, worden honingbijen als concurrenten afgeschilderd voor vele andere nectar- en stuifmeelverzamelende insecten. Een vorig jaar verschenen rapport kent andere conclusies. Ik vind iets vreemds aan de hand in 'natuurlijk' Nederland. Ik woon bijna 'om de hoek' van de Oostvaardersplassen. Een natuurgebied nabij Lelystad. Een plek, ooit bestemd voor industriegebied. Een stuk droog gevallen Zuiderzee, niet geschikt voor landbouwgrond. Door de hoogteligging viel het niet echt droog. Zo kon er in een moerassige omgeving iets moois ontstaan, niet meteen geplaagd door menselijk ingrijpen. Enfin, daar is al veel over gepubliceerd. Hoe mooi en natuurlijk de Oostvaardersplassen ook zijn, er zijn toch vreemde zaken aan de hand. Zaken, die tegengestelde meningen oproepen en het begrip natuur er voor mij niet eenvoudiger op maken.

Dode runderen

De één zegt voedselschaarste, de ander zegt een natuurlijk proces. Men grijpt niet in om verzwakte en zieke dieren uit de grote kuddes te verwijderen of af te schieten. De natuur moet zijn gang kunnen gaan. Een vreemde stelling. De uitgezette runderen kunnen zich explosief uitbreiden zonder 'gehinderd' te worden door natuurlijke vijanden. Waren die er wel,

lijk op het huisadres afgeleverd. Dat je als reclamebureau hiermee hoge ogen gooit mag duidelijk zijn! De zuiverheid van echte bijenwas was voorbeeld voor de zuiverheid van de relatie tussen het reclamebureau en zijn klanten.

Karel Galenkamp, Amsterdam

Zonsverduistering

Zoals u ongetwijfeld via de media vernomen heeft, is er in ons land een grote gedeeltelijke zonsverduistering op komst, de grootste sinds 87 jaar! Deze zonsverduistering vindt plaats op 11 augustus 1999 en we moeten wachten tot het jaar 2081 voordat wederom een zonsverduistering van deze omvang voorkomt. Bij onbewolkt weer hebben we dan midden overdag een schemering die te vergelijken is met de avondschemering of wanneer u een heel donkere zonnebril zou dragen. Bij volledige en zware bewolking wordt het nog donkerder, zodanig dat in ons land de lampen van de lantaarnpalen aan kunnen gaan.

De zonsverduistering begint al in de loop van de ochtend, iets na 11.00 uur. De maan is het meest voor de zon rond 12.30 uur. Dan is in het zuiden van het land ongeveer 95% van de zonnemiddellijn afgeschermd en er blijft nog maar een kleine sikkeltje zonlicht aan de hemel zichtbaar. Tussen ongeveer 12.10 en 12.50 uur zal het schemerig effect in ons land het meest opvallen. Rond 13.45 uur is de zon weer volledig zichtbaar. Ten zuiden van ons land loopt een 100 km strook waar de zon precies in zijn geheel achter de maan verdwijnt. Informatie daarover is op vele manieren te vinden, o.a. via het Internet (www.zon-eclips1999.solcon.nl), maar er zijn ook boeken verschenen met veel informatie. In het boek 'Zonsverduistering' van J. Kuiper en H. Otten, wordt ook beschreven hoe de natuur tijdens de zonsverduistering reageert. Zij hopen dat de mensen ook naar het gedrag van de natuur gaan kijken. In de Benelux worden tijdens de zonsverduistering veel onderzoeken gedaan, waar ik volledig achter sta.

Maar ik zou graag extra uw aandacht willen vragen om inderdaad ook naar de reacties in de natuur te kijken. Vandaar mijn oproep. Wij 'mensen' begrijpen wat er aan de hand is. Maar de dieren, hoe reageren zij op de zonsverduistering? Ik weet dat de kippen op stok gaan, maar de huisdieren, honden, katten, vogels, vlinders, vissen, insecten, noem maar op, hoe zullen die reageren? Dit laatste zou ik graag schriftelijk van u willen vernemen na 11 augustus.

A.J. Kauffeld, Helmond

Bij hoort erbij

Rob Molenaar

Op de jaarvergadering van de ABTB, op 6 maart in Wehl, werd de suggestie gedaan regionaal 'voorlichting en onderwijs' m.b.t. de natuur, voor de jeugd haar plaatsje te doen verkrijgen c.q. te doen behouden. Het is geen kritiek in de directe zin van het woord, maar tussen 'verkrijgen' en 'behouden' heb ik nog wel eens een stukje 'braakligging' ontmoet ... En zie hoe wonderlijk de dingen dan soms toch in elkaar passen. Op 17 april presenteerde Uitgeverij De Inktvis te Dordrecht, op de eerste bijenmarkt van het jaar in ons land, een vertelling over het leven van de honingbij: 'Bij hoort erbij'.

Ad Plomp, auteur van het boekje en zelf imker, vertelt in alle eenvoud aan kinderen vanaf 7 jaar die belangstelling hebben (of kunnen krijgen) voor de natuur, hoe het wereldje van onze nijvere bijtjes er uitziet. Rijk geïllustreerd, opgetekend in eenvoudig taalgebruik. Een handzaam boekje voor jong en oud. Zeker geschikt voor het basisonderwijs om op eenvoudige wijze inzicht te geven in 'alles dat groeit en bloeit en ons telkens weer boeit'. De prijs is f 19,90 en dat lijkt me heel redelijk. Het boekje is te koop bij Het Bijenhuis te Wageningen, kan ook toegestuurd worden. De illustraties van Wybrich zijn duidelijk en niet overdadig. Voor Opa's een kadootje om aan hun kleinkinderen te geven. Tot slot: ga bij de eerste confrontatie met een bijenvolk altijd(!) met een imker op pad.

Studiedag Bond van Imkers van de LLTB

Op 25 september 1999 vindt in Ulestraten (gemeente Meerssen) de jaarlijkse Studiedag van de Bond van imkers van de LLTB plaats. De lokatie is ditmaal Gemeenschapshuis 'D'n Huppel', Dorpsstraat 1 te Ulestraten, 043-3643516. Het gemeenschapshuis, gelegen vlak bij de kerk van Ulestraten, is zowel met openbaar vervoer als met de auto goed bereikbaar. Naast het gemeenschapshuis bevindt zich een ruime parkeerplaats. Wij nodigen u van harte uit om deze dag te bezoeken. Wellicht wilt u zelfs van de gelegenheid gebruik maken om uw honing te laten keuren. Indien u hieraan wenst deel te nemen dient u de honing tussen 09.00-09.30 uur bij de ingang van het gebouw in te leveren. Per soort dienen drie potten aangeleverd te worden, waarvan twee zonder etiket en één met etiket.

Er zullen tijdens de de Studiedag een viertal lezingen gehouden worden:

- 'Kinderen van de Zon' (imkeren bij de Maya's), lezing aan de hand van dia's door drs. Natascha Zwaal;
- 'Eenvoudige en praktische koninginneteelt, een geïntegreerde methode' door Jan Ottens;
- 'Een toekomstvisie over de imkerij en de rol van de Ambrosiushoeve' door drs. Aad de Ruijter, directeur van 'de Ambrosiushoeve';
- 'Introductie van de rotatiemethode' door de heer Paul Beulens van de Vlaamse Imkers Bond. Mogelijk wordt een videoband over deze bedrijfsmethode voorafgaand aan de lezing vertoond.

De Studiedag begint om 09.00 uur. U wordt ontvangen met koffie/thee en vlaai. De dag eindigt om 16.30 uur. In de lunchpauze kunt u diverse stands bezoeken. De deelnamekosten aan deze dag (incl. koffie/thee, vlaai en lunch) gaan voor leden van de Bond naar verwachting f20,- bedragen. Partners van leden en overige belangstellenden gaan naar verwachting f22,50 betalen. In de volgende uitgave van Bijen zullen wij de exacte toegangsgelden kenbaar maken. U kunt zich metertijd voor de Studiedag aanmelden door het bedrag over te maken op bankrekening 11.77.02.455 ten name van de Bond van Imkers te Roermond onder vermelding van uw naam, adres en uw lidmaatschapsnummer van de Bond (vermeld op de lidmaatschapskaart). Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met C.de Vrede (e-mail: studiedagzuid@focus-mail.nl) of het secretariaat voor de Studiedag: mw. L.Vinck-Bastiaens, 043-3436990.

Van studiedag 1998 naar studiedag 1999

Aat Rietveld

De studiedag 1998 van de bond van bijenhouders van de NCB ligt nog vers in het geheugen.

Toch is de commissie Studiedag alweer druk in de weer met de organisatie van de studiedag die gehouden zal worden op zaterdag 13 november 1999 en als thema zal hebben 'Gezonde bijen, ook na 2000'. Verder informatie volgt uiteraard nog.

Maar eerst nog een terugblik op 1998 met als thema 'Drachtverbetering en bestuiving'.

Een bijna onuitputtelijk onderwerp. De studiedag heeft al jaren een beproefde en succesvolle formule. Een aantal lezingen door zeer deskundige sprekers, een aantal workshops waarin imkers hun specialiteit tonen, een parallelprogramma waaraan een flink aantal personen (hoofdzakelijk vrouwen) deelnemen en de honing- en medekeuring. De laatste jaren zijn een aantal ruil- en handelsactiviteiten in het programma opgenomen. Schrijver dezes heeft alle door hem meegebrachte boeken aan collega-imkers kunnen verkopen.

De lezingen

Begonnen werd met gezamenlijke lezing voor alle aanwezigen. De heer Bakker sprak over 'natuurbehoud en -beheer' in Noord-Brabant waarin het werk van de stichting 'Het Noord-Brabants Landschap' werd belicht. In het schitterende boek 'Natuurbeheer in Noord-Brabant' kan alles nog eens rustig worden nagelezen. De ondertitel van het boek is 'Twee eeuwen plant en dier'. Voor imkers is het van steeds groter wordend belang, inzicht te hebben in natuurbeheer en het werk van de organisaties die zich daar mee bezig houden. Ook de imkerij kan in natuurbeheer een rol spelen die niet alleen maar als negatief hoeft te worden gezien. Van concurrentie met andere insecten hoeft geen sprake te zijn als men goed overlegt en kennis van zaken heeft. Deze lezing en het genoemde boek dragen daar zeker aan bij.

Hierna gingen we in groepen luisteren naar drukbezochte lezingen in de leslokalen van 'Helicon' te Bostel.

Chr. Smeekens over 'Insectenbestuiving in land en tuinbouw' aangevuld met een lezing van L. Kamerling over 'Bestuiving door bijen onder glas'. Verder de heer Hop over 'Drachtverbetering in eigen stad en dorp' en daarop sloot aan M. Asperges met 'Najaarsdracht als voorbereiding op het inwinteren van de bijenvolken'. Zoals uit de reacties bleek was het niet een lezingenprogramma 'voor elk wat wils' maar alle lezingen noodzakelijk voor iedere imker.

In het parallelprogramma werd aandacht besteed aan het werken met kruiden door mw. Van Vijfeijken en werden er schitterende resultaten bereikt bij het onderdeel papierknipwerk.

In de hal van het schoolgebouw waren een 5-tal workshops ingericht door imkers die zich op een bepaald gebied specialist mogen noemen.

Wilma Bohlmeijer demonstreerde de belangstellenden hoe stuifmeel in honing te onderzoeken is. Uit het soort stuifmeel is op te maken op welke bloem de bij de nectar heeft verzameld. Een waardevolle aanvulling op de toch al boeiende hobby. Mister 'Drachtplant' himself, C. Havermans demonstreerde verschillende vormen van vermeederen, enten, oculeren en scheuren. Vooral het scheuren leverde menig imker weer een plant op voor de eigen tuin.

De heer H. Weijnen toonde enige van zijn zelf-gemaakte werkstukken die vooral het reizen met de bijen

C. Havermans demonstreerde verschillende vormen van vermeederen.

kunnen vergemakkelijken. Een paar stukken hout, spijkers en een hamer maar vooral veel denkwerk en goede ideeën leveren handige resultaten op.

Een grote verkoopstand van de heer Hallman en dochter toonde een keur van uitstekende drachtplanten. Daarnaast natuurlijk de honing en medekeuring die achter gesloten deuren plaatsvond maar werd gedemonstreerd door de heer P. Sanders.

Ook aanwezig een lokaal vol bijenhebbingetjes en tafels vol boeken over bijen en aanverwante onderwerpen te koop en te ruil. Daarnaast een aantal postersessies van o.a. de altijd actieve 'Vrienden van de Ambrosiushoeve' en een tentoonstelling van allerhande handvaardigheidsproducten. Dit alles maakte het schoolgebouw van de 'Helicon' tot een plaats waar het goed toeven was. De dag werd afgesloten met de uitslag van de honingkeuring, een loterij en de uitreiking van een doos vol lekkers aan de scheidende conciërge van de school.

Het was weer een dag met een grote dosis kwaliteit. Behalve leerzaam ook een ontmoetingsdag.

Op 13 november dus weer een studiedag die de Nederlandse imker niet mag missen.

'Gezonde bijen, ook na 2000!' Dit thema houdt een oproep in aan alle imkers zich hiervoor in te spannen. Een bezoek aan de studiedag kan belangrijke informatie opleveren. De toegangsprijs zal weer redelijk zijn. Voor

leden van de NCB wordt op vertoon van de lidmaatschapskaart een korting geven op de toegangsprijs die overigens ook zonder korting weer zeer redelijk zal zijn. Een bezoekersaantal van 260 is niet gering en toont aan dat imkers leergierig blijven.

Studiedag 13 november

van de Bond van bijenhouders ZLTO. In het schoolgebouw van de Helicon, Schouwrooij 2 te Bostel.

J.H. Janssen, voorzitter studiedag

Het thema van de studiedag zal zijn: 'Gezonde bijen óók na 2000'.

De studiedagcommissie is weer zover met haar voorbereidingen gevorderd dat zij u het volledige programma kan aanbieden.

Mededelingen vanuit het bondsbestuur

De voorzitter van de bond, dhr. J. Beekman, zal enkele mededelingen doen vanuit het bondsbestuur. Ook dit jaar zullen er geen winnaars van de bijenteeltbedrijfswedstrijd worden bekend gemaakt omdat er geen keuring heeft plaatsgevonden vanwege het opnieuw recentelijk uitbreken van Amerikaans vuilbroed in ons werkgebied.

Lezingen

Lezing 1 dhr. J. Veenhof, in de Aula:

'Algemene hygiëne ter voorkoming van bijenziekten'.

Een gezamenlijke lezing en bedoelt als inleiding op de andere lezingen. Wat wordt er in het algemeen onder hygiënisch behandelen van een bijenvolk verstaan? Hoe dient een imker in en met zijn bijenvolken te werken, wil hij een zo groot mogelijke hygiënische toestand in zijn bijenvolken bereiken? Betekent hygiënisch imkeren dat de imker hiermee begint bij de voorjaarsinspectie en, zo ja, welke handelingen worden dan van hem verwacht? Geldt hygiënisch imkeren ook nog na de voorjaarsinspectie en, zo ja hoe dient de imker dan te handelen? Ontsmetten van gebruikte materialen en het bewaren van gebruikte kasten en ramen heeft dat ook met het hygiënisch imkeren te maken? Hoe kunnen materialen worden ontsmet en kasten en ramen bewaard?

Lezing 2 dhr. H. van Schuppen, lokaal 150:

'Het omgaan met Amerikaans vuilbroed'.

Wat is Amerikaans Vuilbroed en wat veroorzaakt dat in een bijenvolk? Amerikaans vuilbroed (AVB) is een zeer besmettelijke ziekte en de imker is verplicht deze ziekte te melden mocht hij deze ziekte onder zijn bijenvolken vaststellen middels de bekende lucifermethode.

Kan de imker AVB voorkomen? Wat kan de imker doen als er, na het monster te hebben ingestuurd, sporen van AVB zijn ontdekt?

Lezing 3 dhr. W.J. Boot, in lokaal 108:

'Het omgaan met de varroamijt'.

De varroamijt wordt reeds verschillende jaren met chemische middelen bestreden, maar dit gebeurt niet straffeloos. Residuen zijn terug te vinden in de was, waardoor resistentie mogelijk in de hand wordt gewerkt. Hier en daar wordt het reeds in de honing teruggevonden, waardoor een zuiver natuurproduct besmet is geraakt met

gif. Op diverse manieren wordt naar vormen van bestrijding gezocht, via verwarming, het versterken van het poetsgedrag van de bij via kruising, etherische olieën zouden de varroamijt verdrijven en een van de laatste manieren is het wegnemen van mijten door het wegnemen van gesloten darrenbroed. Gebeurt dit straffeloos als deze methode geïntegreerd is in de behandelingsmethode?

Welke bestrijding is het meest aan te raden?

Lezing 4 dhr. M. Asperges, in lokaal 149:

'Het omgaan met de ziekte Acarapis en Kalkbroed'.

Wat is de ziekteverwekker van de ziekte Acarapis? Hoe gevaarlijk is deze ziekte en hoe verspreidt Acarapis zich van volk tot volk en van stand naar stand? Hoe is de biologie van deze mijt? Hoe te handelen bij verdachte volken? Welke overheidsmaatregelen worden er genomen bij het constateren van deze ziekte? Is bestrijding van deze ziekte mogelijk, chemisch, biologisch of biotechnisch? Kalkbroed, wat is de ziekteverwekker van Kalkbroed en onder welke omstandigheden treedt het op?

Is Kalkbroed te voorkomen en hoe dan? Is bestrijding van Kalkbroed mogelijk en is het ook besmettelijk?

Lezing 5 medewerker Ambrosiushoeve, lokaal 151:

'Het omgaan met Nosema en Amoebe'.

Wat zijn de ziekteverwekkers en hoe zijn deze ziektes bij een volk op het oog waar te nemen? Onder welke omstandigheden treden deze ziektes op? Welke maatregelen kunnen een aantasting beperken of geheel voorkomen? Is bestrijding van deze ziektes mogelijk met chemische middelen, b.v. Fumidil B en hoe kan dit middel worden gebruikt?

Workshops. Mede ter ondersteuning van de lezingen zullen diverse workshops plaatsvinden.

Onder een microscoop kunnen Nosemasporen te zien zijn. Met allerlei praktische zaken zal getoond worden hoe algemene hygiëne in een bijenvolk kan worden toegepast. Demonstratie van honingmonsters op AVB-sporen.

Tevens demonstratie hoe gebruikte was wordt omgesmolten en weer verwerkt wordt tot kunstraat en een demonstratie honingkeuren.

Postersessie. Op deze studiedag zijn er weer panelen van de Ambrosiushoeve met daarop recente informatie over allerlei onderzoeken.

Ook de 'Vrienden van Ambrosiushoeve' zullen niet ontbreken om allerlei informatie te verschaffen over de prachtige drachtplantentuin van de Ambrosiushoeve.

Tentoonstelling en verkoop bijenboeken.

Veldbiologisch antiquariaat 'De Stokroos' zal een tentoonstelling inrichten met tweedehands bijenboeken en deze ook te koop aanbieden.

Verkoop bijenpostzegels en andere artikelen, ook andere artikelen die betrekking hebben op bijen worden te koop aangeboden.

Markt In lokaal 69 zal weer een 'markt' worden gehouden. Iedereen, behalve handelaren, kan hier bijenspullen ruilen of verkopen. In verband met AVB mag geen materiaal worden aangevoerd dat in aanraking is geweest met bijen.

Meer informatie over de 'markt' in het oktobernummer van Bijen.

Tentoonstelling zelfgemaakte spullen. Opnieuw wordt de mogelijkheid geboden om eigen gemaakte spullen tentoon te stellen, zoals kleden en beeldjes. Meer

informatie hierover in het oktobernummer van Bijen.

Vertoning videofilms. Dit jaar zullen de volgende films vertoond worden: Hygiëne in de bijenteelt (AVB/varroa).

Honingkeuring. Dit jaar zal voor het eerst met de nationale richtlijnen de honing gekeurd worden, zie elders in dit nummer.

Bij de inname van de honing zal een honingkeurmeester aanwezig zijn die advies geeft tot welke categorie de te keuren honing behoort te worden aangeboden.

Een jury zal de inzendingen volgens de nieuwe richtlijnen beoordelen, deze zullen na de keuring tentoongesteld worden, voorzien van de uitslag onder nummer.

Mede en was. Voor was en mede zijn nog geen nieuwe richtlijnen opgesteld en zullen derhalve volgens de oude richtlijnen gekeurd worden.

Een inzending mede bestaat uit drie flessen mede, afkomstig van één partij. De flessen mogen niet van een etiket of opschrift zijn voorzien. De jury zal de mede beoordelen op smaak, helderheid zuiverheid en verpakking.

Er worden verschillende categorieën was onderscheiden:

- zelf gezuiverde was
- zelf gegoten kunstraat
- siervoorwerpen van bijenwas.

Zelfgezuiverde was: Per inzender mag slechts één blok was aangeboden worden. Het stuk moet minstens 500 g wegen. Het stuk mag niet van een etiket of ander kenteken voorzien zijn.

Zelfgegoten kunstraat: Per inzender één serie van drie vellen. De vellen kunstraat mogen niet voorzien zijn van een etiket of opschrift. De jury zal de zelfgezuiverde was en de zelfgegoten kunstraat beoordelen op kleur, geur, structuur en verontreinigdheden; de zelfgegoten kunstraat tevens op sterkte, gewicht en oppervlaktemaat.

Siervoorwerpen en kaarsen van bijenwas: Het aantal inzendingen per deelnemer is onbeperkt. De beste inzendingen van de diverse klassen worden met een certificaat gehonoreerd.

Ontmoetingsruimte. U bent niet genoodzaakt de hele dag het programma te volgen. In de aula bij de bar is de gehele dag de gelegenheid om met uw collega-imker van gedachten te wisselen onder het genot van een kop koffie of een ander drankje.

Loterij. Om een bijdrage te leveren aan de onkostenbestrijding van deze studiedag zal er weer een loterij gehouden worden waarmee waardevolle imkserartikelen te winnen zijn.

De loten kosten f 1,- per stuk en u mag zoveel loten kopen als u wilt. U kunt de prijzen van tevoren bewonderen.

Toegangsprijs. Voor leden van de bond van bijenhouders ZLTO met lidmaatschapskaart f15 voor niet-leden f20 Niet-leden kunnen dit jaar voor het eerst volwaardig deelnemen aan de keuring van honing, was en mede, d.w.z. dat ook zij zullen meedingen naar de te behalen certificaten.

Plaats en tijd. De studiedag wordt gehouden in het schoolgebouw van Helicon (voormalige MAS), Schouwrooij 2 te Boxtel. Het gebouw is om 09.30 uur open en om 10.00 uur zal de studiedag geopend worden. De studiedagcommissie nodigt alle imkers van Nederland uit zodat het na afloop een 'nationale' studiedag genoemd kan worden.

Uit de PC van de voorzitter

Dick Vunderink

Wij moeten weer op 'jacht' naar een secretaris/esse voor het Bijenhuis. Helaas gaat Catelijne Rauch ons weer verlaten omdat haar man een aanstelling krijgt bij de Hogeschool Enschede. Vaste aanstellingen in wetenschapsweld zijn zo zeldzaam dat je die met beide handen moet aangrijpen. En Catelijne was niet bereid om voor twintig uur te gaan pendelen tussen Hengelo en Wageningen. Jammer maar vooral begrijpelijk.

Het is begin juni en het afgelopen weekend heb ik geholpen op Schier - tussen de buien door - en veel opgestoken. Het is zo'n situatie waardoor je helemaal uit je schema bent en twee dagen op een week lijken. Koninginnenteeltcursus in stoomformaat. Het is ook een aparte ervaring om zeker vijftien volken grondig te behandelen - vegers uit en vegers terug - en alles zonder kap, laat staan handschoenen. Mogelijk schrijf ik er later nog eens over.

Ook de tijd van uitslagen van de voederkransmonsters en helaas een enkele met sporen. Soms ook zichtbaar en dan wordt het ruimen. Gelukkig nog maar in enkele gevallen. Maar het zal je maar gebeuren. In contacten met getroffen imkers voel je hoe zwaar zo'n klap aankomt. Maar ook hoor je hoe dat meeleven en hulp wordt gewaardeerd.

Lastig is dat door een personele wijziging bij de RVV de regeling die wij in de Werkgroep AVB overeen waren gekomen, nog steeds niet is bekrachtigd. Dat geeft onzekerheid in geval er alleen sporen worden aangetroffen bij het vrijwillige onderzoek. Wat gaat er dan gebeuren? Wij dringen voortdurend aan bij de RVV op een uitspraak maar die is nu al twee maanden over tijd. Dat betreuren we, juist nu we zo hebben aangedrongen om allen mee te doen en velen daaraan gehoor hebben gegeven. Mochten imkers bij vrijwillig onderzoek hulp willen hebben bij de procedure bij een positief monster, dan kunnen ze een beroep doen op het HB. Ik betreur nog meer dat veel Buckfastimkers nog steeds de lijn met Celle vasthouden, waardoor wij geen inzicht hebben in de uitslagen van die groep imkers. Waarom vraag je je af? Celle is niet goedkoper meer, de onderzoeksmethode is door Celle en ID/DLO afgestemd, maar je moet in Celle maanden langer wachten op de uitslag. Wat is het voordeel? Kennelijk dat de informatie onder de roos blijft en waarom is dat nu belangrijk? Een groot nadeel is in elk geval dat de Nederlandse overheid (RVV) en de bijenhoudersorganisaties geen inzicht krijgen in de

resultaten van het onderzoek. Wij weten dus niet hoe vaak sporen in de volken van de Buckfastimkers worden aangetroffen en ook niet wat daarmee gebeurt. Dat vind ik 'griezelig', zoals ik alles wantrouw wat geheim moet blijven. Mijn ongerustheid neemt toe als ik in Bijen van mei lees over een incident op Marken. Hoe serieus neemt men de meldingsplicht? Ik zie twee risico's voor de overige imkers in Nederland. De eerste is natuurlijk dat er besmettingen kunnen ontstaan die voorkómen hadden kunnen worden als er adequaat wordt ingegrepen. Want men beweert wel dat de Buckfastbij het vermogen heeft AVB te beheersen, maar vaststaat dat de Buckfast een rover is en zo besmettingen kan overbrengen. Een tweede risico is dat de overheid zich terugtrekt van het ingezette preventiebeleid nu een groep imkers daarin een eigen geheimzinnige route bewandelt. Die groep kan straks veel te verantwoorden hebben. Ik ben hierover oprecht bezorgd.

Nu iets vrolijkers. In de HB-vergadering bleek dat de productie van de viertalen CD-rom het eindpunt nadert. Nog eenmaal de teksten in de vier talen scherp controleren en dat is het laatste. We liggen op schema. Dan insturen naar Vancouver om mee te dingen naar een prijs en dan kan de verkoop beginnen. Het blijft spannend maar optimisme is gerechtvaardigd.

Wij verstuurden een persbericht over te weinig volken voor bestuiving in de boomgaard. In enkele regio's moest flink gebeld worden om aan de vraag te kunnen voldoen. Dit lokte twee merkwaardige reacties uit. De heer Siep Koning, van de Nederlandse Fruittelers Organisatie, wist te melden dat imkers nu f60 of f70 ontvangen en dat te weinig vinden. De werkelijkheid is dat wij f65 vroegen, genoeg namen met f55 en de NFO vasthield aan hun eerste bod van f50. De volgende onderhandelingen kunnen dus vrolijk beginnen bij f65.

- Een tweede reactie van Dr. Manja Kwak die stelt dat honingbijen in de natuur totaal overbodig zijn, maar eraan toevoegt dat er geen hard wetenschappelijk onderzoek naar is verricht. Ik heb altijd gedacht dat een wetenschapper pas concludeert ná onderzoek. Wij vonden het niet nodig om op zo'n uitlating verder in te gaan. Wel steunen wij een initiatief elders om tot zo'n onderzoek te komen. Ik geef nog geen bijzonderheden, maar als dat zou komen, kunnen de kreten verstommen en kunnen we op grond van feiten handelen. Ook als die voor de honingbij ongunstig uitkomt. Manja Kwak weet dat nog niet en wij weten dat ook niet. Beiden roepen we wat op basis van belangen, maar u weet wel: inspraak zonder inzicht geeft uitspraak zonder uitzicht.

Wij ontvingen een terechte waarschuwing van Pierre Lemoine: Pas op dat de bijenhouders niet op onverantwoorde wijze adviseren over het medisch gebruik van bijenproducten. Het HB gaat opinies verzamelen op dit onderwerp en daarover de imkers voorlichten. Een goede vakantie toegewenst.

Vertrek Catelijne Rauch

Beste VBBN-leden, de voorzitter had het tijdens de ALV al aangekondigd, maar het is inmiddels ook feitelijk geworden. Ik heb per 1 augustus mijn ontslag als bureau-secretaris ingediend bij het Hoofdbestuur vanwege onze

verhuizing in augustus naar Hengelo (Ov.). Dit betekent dat, als u dit stukje leest, ik al weg ben van het Bijenhuis. Ik heb de afgelopen anderhalf jaar met heel veel plezier voor de VBBN gewerkt en heb in die tijd ook heel veel geleerd over bijen en imkers. Het is jammer dat ik u maar zo kort van dienst heb kunnen zijn, maar toen ik aan deze baan begon wisten wij niet dat mijn man in Enschede zou gaan werken. Ik vond de contacten met de leden de besturen van de subverenigingen van de VBBN over het algemeen heel plezierig en hoop dat dat wederzijds is geweest. Ik wil mijn collega's op het Bijenhuis via deze weg hartelijk bedanken voor de goede samenwerking en wens mijn opvolg(st)er veel succes toe in de nieuwe baan.
Catelijne Rauch

Informatiegids VBBN

Vorige maand is aan alle secretarissen van de subverenigingen van de VBBN de Informatiegids 1999 (A5-formaat) toegestuurd. De hierin vermelde informatie is ook te raadplegen op de Homepage van de VBBN op Internet: <http://www1.tip.nl/~t212148>. Hier wordt de informatie indien nodig bijgewerkt.

U kunt de informatiegids bestellen door overmaking van f 2,50 op girorekening 84.68.01 onder vermelding van 'informatiegids sturen svp'.

De Informatiegids is tegen betaling van f 1,- op het Algemeen Secretariaat van de VBBN af te halen.

Catalogus Bijenbibliotheek

Tevens is op het Algemeen Secretariaat verkrijgbaar de catalogus van de Bijenbibliotheek. Hierin is het totale bestand boeken en tijdschriften van de bibliotheek op dit moment opgenomen. Kosten: f 12,50 exclusief porto.

De catalogus is ook te raadplegen via Internet: <http://www.bib.wau.nl>.

Het telefoonnummer van de bibliotheek is: 0317-482264.

U kunt de catalogus bestellen bij het VBBN-secretariaat.

Nieuwe video VBBN

Vanaf heden kunt u bij de VBBN een videoband over Amerikaans vuilbroed lenen. Het is een Duitstalige video die ±50 minuten duurt, aan de orde komen o.a.:

laboratoriumonderzoek, sanering van bijenstanden, desinfecterende maatregelen en verdere maatregelen bij besmettelijke dierenziekten.

Voor VBBN-leden is het lenen gratis, niet-leden betalen een geringe vergoeding; voor alle video's geldt dat de portokosten voor rekening komen van de aanvrager. U kunt de video bestellen bij het Secretariaat VBBN, Postbus 90, 6720 AP Bennekom, 0317-422422, fax: 0317-424180 of E-mail: bijenhuis@tip.nl

Openingstijden VBBN

Het Algemeen Secretariaat van de VBBN is in de maand augustus bereikbaar op dinsdag 3, 10 en 17 en woensdag 4, 11 en 18 augustus. Van 19 t/m 31 augustus is het secretariaat gesloten. Vanaf woensdag 2 september zijn de medewerkers van het Secretariaat weer aanwezig.

Op 2 juni 1999 is na een korte ziekte op 79-jarige leeftijd overleden onze gewaardeerde vriend en mede-imker

MARINUS BELJE

Hij was sinds elf jaar samen met zijn vrouw lid van onze vereniging en een actief doe-het-zelver die alles in de puntjes verzorgde. Vele van onze leden hebben als tastbaar bewijs van zijn activiteiten enkele raampjes op hun stand zoals Rien die op zijn eigen manier maakte en vervolgens bij het jaarlijkse Ambrosiusfeest inzette als prijs.

Wij wensen zijn vrouw Gijsje en de kinderen veel sterkte toe om het verlies te dragen en hopen dat ze de kracht vinden om met elkaar in goede herinnering aan Rien verder te gaan.

Bestuur en leden
ZLTO St. Ambrosius, Oosterwijk

Op 9 april 1999 is overleden ons lid en oud-penningmeester

LEO VAN DEN DUNGEN

19 jaar lang was Leo een actief lid van onze subvereniging.

Gedurende vele jaren was hij penningmeester van onze vereniging en heeft hij ervoor gezorgd dat de vereniging niet alleen financieel goed draaide, maar ook de ruimte had om nuttige en aangename activiteiten te ontplooiën.

Wij verliezen in hem een meelevende en hard werkende imker en iemand waar je altijd op kon vertrouwen.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Utrecht e.o.

Op 7 mei is plotseling overleden onze zeer gewaardeerde imkersvriend, de heer

AD VAN GILS

in de leeftijd van 62 jaar.

In hem verliezen wij een groot imker, bij wie de bijen een centrale plaats in zijn leven innamen. Hij was jarenlang hoofdbestuurslid van de bijenhoudersbond NCB, waar hij zijn taak zeer nauwgezet uitvoerde. Hij had nog vele vrienden uit die periode.

Wij zullen hem blijven herinneren als een zeer kundige imker en een goede vriend.

Bestuur en leden
van de Bond van Bijenhouders ZLTO (voorheen NCB)